

DEMOKRASİ

Yazan

Berlin Darülfünunu
Profesörlerinden

Frantz Oppenheimer

Tercüme eden

İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesi
Hocalarından

Ahmet-Reşit

Demokrasi nedir? İlkın, bir lâfız, ki, ibtidada, mütedavil bir tabirden ibaretken, sonraları ilmi ictimâî mefhumatı külliyesi sırasına girmiştir; öyle ki, bu mevzudan bahseden muharrir, demokrasi kelimesinden ne mana kasdolunduğunu tayin ve izah edecek oldukça, şu üç makule müşkilâtı mümküneden her biri ile çarpışır: fennî usuller (teknik) - e müteallik müşkilât, ilmi istılahlara müteallik müşkilât, bir de şahsî müşkilât.

Bu müşkillerden evvelkiler, fennî usullere taallük edenler, icrası matlup olan ilmi tefahhusların mevzuu her ne olursa olsun, esas itibariyle, daima aynı müşkillerdir. Bu mevzuun siyasının miktarına, çetinliğinin derecesine, ona girişin zor veya kolay olup olmamasına göre, bu müşkilât da ya pek büyük, yahut pek cüz'î olur; fakat, mütefahhusın uhdesine mürettep iş bu muhtelif hallerin hepsinde aynı — değişmez — işdir: Daima matlup olan şey, lâzım gelen malûme [1] -lerin hepsini bir araya getirmek, sınıflara ayırmak, düzenli bir hale komaktır ve şerh etmektir.

Bir çok mevzuda, meselâ ulûmu tabiiyeye taallük eden mevzuların hemen hemen hepsinde, yalnız fennî usullere müteallik müşkilât vardır. Bir âlim Spitzberg -deki kömür madenlerine, kurbağa yavrularında tabakai şebekiye nin nasıl teşekkül ettiğine, yahut hyposulfite de soude - a dair tefahhuslara koyulduğu zaman, şu muhtelif mevzulardan ne gibi şeyler anlaşılır olduğunu sahih surette bildiği gibi, onun yazılarını okuyanlar da bilirler. Fakat başka makulelerden bir

[1] (Notlar " Zeyl .. dedir.)

takım mevzular vardır ki onlarda müellifin neden bahsettiğini kari birden bire temyize her zaman muktedir olmaz, hatta bazan müellif bile bahsine mevzu kıldığı şeyi temamiyle yazmış bulunduğu halde, o mevzuu matlup olan tam ve kat'i sarahatle tarif ve tayin etmek lâzım gelince, bunda epeyi sıkıntı çeker. Bazı tabirler vardır ki manaları hiç bir vakit mükemmel bir surette muayyen olmamıştır — ve bunlar pek çoktur —; bir takım lâfızlar da vardır ki aslında tam bir vuzuh ile vazih bir manayı müfit oldukları halde, lisanın tekâmül merhalelerini tayyederken, gittikçe genişliyen bir sahada kullanılmış olmaları cihetle, bir sünger kâğıdı üzerinde yayılan bir mürekkep lekesi gibi, muayyen hudut ile mahdut olmaktan kalmışlardır; işte bu tabirlerdir, bu lâfızlardır ki bahis mevkiine getirilince, kari onları derhal anlamakta, müellif de anlatmakta daima o müşkilâta duçar olur.

Bu tabirlerden bahsedilecek oldukça, mütêdâvil bulunan lisanı teshih için istilâhat ilminden yardım alıp, manası iltibashı ve gayri muayyen lâfzın hangi mahsusî manada telâkki ve istimal olunması iktiza ettiğini gayetle tetkik ederek izah eylemek gerekdir. Bu halde bile muhatarâ bakidir: kari vukubulan tarifi zapta her zaman muktedir olmayacağından başka, müellif bile lisanın melûf tetabüatının [2] ihtiyarsızca nufuzu altına girer.

Müelliflerin çoğu kelimenin istikakça ve aslında ifade ettiği manaya nazarlarını döndürmekle bu muhataralardan sakınmak mümkün sanır; fakat bu çare nadiren müessirdir; hatta, bu çare insanı, çok kerre, öyle bir karanlık ve dolambaç müşkilât yoluna sürükleyip sokar ki onda çıkılacak yeri bulmak, gayri mümkün olmasa bile, gayet zordur. Meselâ, “ personne „ (şahıs) kelimesi aslında kurunu kadime aktörlerinin maskelerini ifade ederdi. Bunu öğrendim; fakat şu bilginin bana yardımı pek zayıftır [3]. Hele “ nation „ (millet) lâfzının “ naïtre „ (doğmak) manasına gelen latince “ nasci „ kelimesinden müştak olduğunu öğrenmekliğim fikirlerimi karıştırmaktan başka bir netice hasıl eyleyemez, zira bugün “ nation „ dan anladığımız şeyin aile rabitalariyle hiç bir veçhi alâkası yoktur [4].

Bu istilâhî müşkilâta bilhassa felsefe maruzdur: Hakikat, bunda ilmi dilin tabirleri, konuldukları vakit üzerinden asırlar geçmesiyle,

yeni yeni manalara vaz'olunmuş, fakat ilk manalarından büsbütün sıyrılmamışlardır. Şu mütehekkimane tarif bu halden naşidir : Felsefe mahsusen tertip olunmuş bir istilâhat mecellesinin muttariden sui istimalinden ibarettir.

İlmi ictimaiye taallük eden şeylerin hepsinde karışıklık daha çokdur, zira bunda sair müşkilâtın hepsine bir de şahsî müşkilât katılır. İlmi ictimai zemininde, ehemmiyetli tabirlerin çoğunda ince bir fark, hususî bir ifade kuvveti, alelhusus — bu söyleyeceğim daha mühimdir,—onları kullananların meyil ve hislerine göre taayyün eder bir —tahmin ve takdir vasıtası olacak— ifade kuvveti peyda olur; bu tabirlerin her biri böylece, müellifin mensup olduğu sınıfa göre, kâh cazibeli, kâh menfur birer yeni mana alır. Filvaki, ferdin, mensup olduğu ictimai zümrenin lâzimidigayrimüfariki olan menfaatin icap ettiği surette tekâmül eylemesi, akli muhakemelerini ona göre yürütmesi ve hareketlerini ona tevfik etmesi pisiholocyanın değişmez bir kanunudur. Bu kanun, ki beynelmilel hayatta izhar olunan vatan gayretinin müfrit suretlerinin hepsi, irki kinlerin hepsi, millî hayatta da sınıf ve fırka kinlerinin hepsi ona müstenittir, hasım tarafla mantıkî istitlâl yollarında bir itilâfa vusul imkânını hemen hemen bilkülliye selbetmekle kalmaz, tasavvuratı külliye hakkında anlaşma imkânını da hemen hemen külliye kaldırır. Kelime ne kadar mümkünse o kadar sarahatle tarif edilsin, bunun hükümü yoktur, gerek müellif, gerek kari nazarında, o yine bir muzmer kasıt ile müstamel kelimedir, o kelimedir ki yine hasseten sevgi veya buğuz ile telâkki edilir ve bu telâkki hususen keskin, dokunaklı, hem Shibboleth [5], hem de toplama nidası olan lâfızlardan biri mevzuu bahis olunca vukua gelir.

“Demokrasi,, kelimesi bu maruf nidalardan biridir, ve bu nida yirmi beş asırdan, Atina-lı Solon devrinden, beri vakidir. İştikakça, “demokrasi,, “halkın hükûmeti, sultası,, demektir, fakat yukarda söylediğimiz “personne,, kelimesinin iştikakî manasını bilmeklikten matlubumuz olan faideyi istihraç edemediğimiz gibi, “demokrasi,, nin manasına ait şu bilgimiz de bizi memul tefahhuslarımız yolunda ilerletmez. “Halk,, de yince bundan ne anlaşılır?,, — mes'elesinin etrafında — şüphesiz Solon zamanında olduğu gibi—zamanımızda da hâlâ mübahase cereyan ediyor. Bu günkü günde “demokrasi,, lâfzı tarihî veya muasır bir nevi hükûmet

şeklini ifade etmek üzere kullanılıyor, bazan da bu şekli hükûmete mutabık veya mümasil bir kanunu esasisi olan veya olmuş olan bir devletin vafında istimal ediliyor. Bazılarına göre, “demokrasi,, tabiri, umumî bir tasavvuru, bir külli mefhumu mübeyyindir, bazılarına göre de, onun medlûlü siyasî bir nazariyedir, içtimaî bir gayei hayaldir, ilh.

Şu bulanık sularda avlanmak çok kolaydır, ve bereket versin ilti-başlı olan kelimeyi sahte avam kahramanlarının hepsi her dereye sokup çamura bulamışlardır.

Bize gelince, biz burada “demokrasi,, kelimesinin muhtelif manalar yığını altında gizlenen ilk manasını araştıрмаğa tasaddi etmek istiyoruz. Bu hususdaki arzumuzu husule getirmek için, eski usul, ki evvelâ zıddı araştırmaktan, yani, bu muhtelif veya mürekkep tasavvurlardan biri istimal mevkiine konulunca müfekkireye veya hiç olmazsa ihtisas kuvvetine tam şuur veya nakıs şuur [6] tarikile in'ikâs eden ve zıddı tam ile zıt olan tasavvuru taharri etmekden ibarettir, ona müracaat edeceğiz. Onda hemen daima geniş bir sahai ef'ali muhit “eş tasavvurlar,, mevzuu bahs olur, ve birinin hududunu tayine muvaffakiyet elde edilince, ötekinin hududu bulunur.

Demokrasiye zıt olan tasavvur, diyelim ki mukabil tasavvur, “oligokrasi [7],, dir, zaif bir ekalliyetin külliyete hükümdür. Ekalliyetin her ne suret ve mertebede olursa olsun, sultası bu nam altında toplanır ve sıralanır. Bu bir tek fert sultası da olabilir, o halde “monokrasi,, olur. Hükûmetin hukukî şekline gelince, bu cihet külliye tâli mertebede nazarı mutalaaya alınacak bir keyfiyettir. “Tek ferd hükûmeti,, (monokrasi) ister bir “prens,, , ister bir “patriarche [8],, tarafından icra kılınsın, ister “mutlak bir kayserî hükûmet,, , bir “müstebit askerî hükûmet,, veya mülûkî (monarşik) ve meşrutî bir hükûmet olsun; “ekalliyet hükûmeti,, (oligokrasi) ister, tabirin hasrî manasiyle, gerçekden bir “ekalliyet hükûmeti,, , bir zaif ekalliyetin hakimiyeti olsun, bu hükûmet ister — neslen ve irsen asılzade[9] olanlardan mürekkep bir zümre veya bir zenginler cümlesi (plutokrasi) ve hatta silsilei meratip üzere memurini devlet tarafından icra edilsin [10], hükûmet tâkat kırıcı mıdır, yoksa çekilebilir, tehammül edilebilir midir? âdî kanunlara ve kanunu esasiye uygun mu, yoksa muhalif mi

olarak icra edilmektedir? bunların ve bunlar kabîinden mes'elelerin hakikatlerini araştırmak mevzuu bahis olan tasavvurun manasını istihraç ve tayin noktai nazarından nasıl tâli bir fiil ise, zikrolunan muhtelif hükümet şekilleri de bu noktai nazara göre öyledir.

Tabir en geniş manasında telâkki edilince, insanların hey'eti mecmualarını hüküm altında tutan ve tâ kurunu kadimeden zamanımıza gelinceye kadar hüküm altında tutmuş olan hey'eti ictimaiye cüz'ü zenginler zümresidir. — Bir çok şekilde, fiili ve hukukî çeşit çeşit esaslar üzerinde tezahür eden oligokrazi, zenginler zümresi hükümeti dir. Oligokrazi ne "vücudün umumî bir sureti idraki," dir, ne bir "nazariye," dir, ne de bir "gayei hayâl," [11] dir, belki velen getirici bir *hakikat* dir.

Demokrasi de, bunun gibi, aslen ne umumî bir tasavvur dur, ne bir nazariyedir, ne de bir gayei hayâldir, belki sırf bu harikul'âde hakikatın def'i mümteni aksül'amelinden ibarettir, o aksül'amel ki züruf ve ahvale göre, muhtelif hey'etlerde zahir olur: *Tenkid* noktai nazarına göre, umumî bir tasavvurdur; *mantık* noktai nazarına göre, bir nazariyeyi tasvir eder; ahlâkî felsefenin takdirine göre, *tekâmül eder halde, şekil ve halini derece derece değişdirme halinde*, olmakla, islâhat veya ihtilâl siyaseti gibi maksatlarına göre amelen inkişaf eder.

Fakat bu demokrasi aksül'ameli zuhûra başlar başlamaz teselsül (processus) [12] de oligokrazi ye in'ikâs eder. O âne kadar bir vak'ai sırf iken, sadedilâne bir tavrile kabul ettirilmiş ve sadedilâne kabul edilmiş bir sultadan ibaretken, o ânde kendisinde kendini anlama kuvveti husule gelir ve o ânden itibaren bir çok şekillerde münkeşif olur. Hasebî ve irticâî tenkit [13] ammi tenkit [14] karşısında vücudun hasebî tasavvuru sıfatiyle dikilir durur; mantık onu bir nazariye olmak sıfatiyle müdafea eder; irade onu gayei hayâl mertebesine çıkarır; fiil de, hasebî siyaset gibi mağlup edecek olduğu hasımların sevkülceyşî veya tabiyevî tedbirlerinin suver ve ahvaline göre, icab eden tarafa teveccüh eder.

Lâfzın aslı bile ifademizin sıhhatine delildir. Bidayeten her tarafda olduğu misilli, Atina - da dahi hükümet arazi sahipleri olan "senyör,"

[15] lerin ellerinde idi, ve bunlar, yine her tarafda olduğu gibi, hükümeti son derece şiddetle icra ederlerdi. "Drakonik," denilen ahkâm [16]-ın tedvin ve kanun hey'etine vaz'olunmuş mer'i hukuk ve âdetlerden ibaret olduklarını hiç bir vakit unutmamalıdır. Aksül'amel oldu; neyi dava ve mutalebe ile? Şunu: ekalliyetin sultası yerine bütün halkın sultasını geçirme: demokrasi.

Fakat "Demos," [17] ne idi? Bundan tamamı tamamına ne anlaşılıyordu? Atina ahalisinin hey'eti mecmuası değildi; hatta ahalinin rüşde varmış kısmının hepsi bile değildi, hatta bu kısımdan erkekler sınıfının bile tamamı değildi; "Demos," yalnız *hür* adamlar camiası idi. Esirler kütlesi "Demos," -da dahil değildi, siyasî bakımda onlara itibar edilmezdi. Devletin hükümetini idareye iştirâk hemşehrinin (yahut, vatandaşın) hakkı değil, kayıtsız ve şartasız insanın hakkı olduğu fikri, ki kurunu kadime adamlarının efkâr ve hissiyatına pek garip geliyordu, meydana çıkıncaya kadar asırlar geçti, hesapsız cemaatler helâk oldu, Yunan-Roma medeniyeti kemâl ve ikbâlinin son mertebesine vardı.

Her tarafda, — Yunanistan da, Roma da ve müstemlekelerde, "demokrasi," lâfzının medlûlünün pek hasrî bir surette mahdut olması keyfiyeti red olunamaz surette gösteriyor ki bu demokrasi ne vücudun bir sureti idrakiydi, ne bir gayei hayâldi, belki düzce bir aksül'ameldi. Oligokrasi [18] hükümet mevkiinde bulunur ve her mütegalip hükümetin az çok zaruret sevkile yaptığı gibi o da idaresi altındaki efrada cevru tazyik ile muamele ederdi, bu halde idare olunanlar sınıflarının bazısında, siyaseten tâbi tutulan ve iktisaden feda edilen tabakalardan çıkıp, hem bilcümle siyasî hakları, hem de iktisadî imtiyazları haiz tabakalara girmek arzusunun tevellüdü suretinde aksül'amel peyda olur.

Umûmî târihin bize bildirdiği devletlerin hepsinde vukua gelmiş olan bil'umum mücadeleler, bil'umum dövüşler biraz daha yakından tetkik olundukta, bu hâl daha ayan görünür. Her tarafda, Korent-de olduğu gibi Atina-da dahi, Taranto-da olduğu gibi Roma-da dahi, Venedik-de olduğu gibi Floransa-da dahi, İngiltere-de, Fransa-da, Almanya-da dahi "demokrasi," -yi oligokrasi[19]-ye karşı tutup iltizam ve müdafea eden fırkanın başında zengin "burjuva," [20]-yı "*moneyed-interest*,"

(paraya çevrilmiş menfaat)-in müdafileri buluruz; ve her tarafta vukuatın sureti cereyanı gösteriyor ki onun maksadı halkın değil, kendisinin tam hâkimiyetle hükûmetini cereyan mevkiinde tutmaktır.

Müttefik sınıflar zafere nail olur olmaz, büyük büyük malî muameleler yapar olan bu adamlar ve şu büyük bankacılar, bu sâneyi ve ticaret beyleri (prens) "sulta,"nın eski zilyedleriyle, "landed-interest," (toprağa çevrilmiş menfaat)-in mümessilleriyle hususî musalahalarını akte müsareat, bunlarla yeni "asılzade," sınıfını, "yeni kibarların oligokrasya,"[21]-sını teşkil eyerler ve aşağı tabakalara mensup olan eski müttefiklerine yeni devletin hükûmetine iştirak hakkını vermekten külliyyen imtina ederler.

Lâkin bu yeni efendiler [22] alel'ekser "demokratik," [23] ibare terkipleri yapıp kullanır olduklarından, tabir oldukça mültebis bir mana alır: artık nihayet derecede mütenakız maksatlara hadim olmak üzere nihayet derecede mütearız nazariyat ve harekâtı müdafaa yolunda ve gerek yukarda, gerek aşağıda istimal edilmeğe başlar.

Kurunu kadimenin şehirlere haricinde müesses olan eski devletleri nisbeten az müterakki bir inkişaf mertebesini geçmemişlerdi. Memlekette nüfus kalmamak veya fikdan derecesinde azalmak hali, ki kavimlerin korkunç veremidir, o yüzden ölüme, maddî yokluğa, helâke — ondan sakınılmaz bir surette mahkûmdular, çünkü onlar halâ "krasi," idiler, çünkü esir çalışması esası üzerinde sahil ve sâlim bir ictimaf hayat asla kurulamaz. Esaret kapitalist rejimini terkip eden ecza arasındaki tenasüp ve ahenk üzerinde bir hakikî intan ocağı, bilhassa virüs [24]-lü, hastalık âmillerinin "kültür suyu," [25] gibi müessir âmidir.

Zemanımız kavimleri, ki daha bahtıyardırlar, bu mühlik virüsü heyeti ictimaiyenin bedeninden az vakit içinde ve çabuk taretmişlerdir ve kurunu kadime devletlerinin varabilmiş oldukları medeniyet mertebesini hayli geçmişlerdir.

Onların iktisadî *minhacları serbesti ile iş görme* dir; akibeti halleri de "verem," e duçar olmaklık değil, belki halkın neşvü nûma bulmaklığıdır, ölüm değildir, belki hayattır. İşte yine bu sebeplerdir ki hukuku esasiye için mücadeleleri ilerleyebilmişdir ve çok yüksek bir dereceye varmıştır. Garb-in mütemeddin devletlerinin başlıcalarındaki

içtimai tabakalar birbiri ardınca, pek büyük mücadeleleri semeresini idrâk ile, gerek siyasi, gerek medeni hukukça müsavat ibraz etmişlerdir. Bu milletlerin birinci safında Okyanusya-daki Biritanya müstemlekeleri—Avusturalya ve alehusus Yeni-Zelanda—bulunmaktadır; sonra, İngiltere, Fransa, daha sonra, uzun bir fasılayı müteakkiben, diğer garbi Avrupa devletleri — cihan mücadelei iktisadiyesinde âmiliyetce mertebelerinin tefavütüne göre mütefâvit mesafelerle birbirlerinden ayrılmış oldukları halde—sıraya gelirler. Şarki Avrupa ile Asya devletlerinde ise, bil'akis, büyük cidalin ilk çarpışmalarını hezûn görmekteyiz.

Bu mücadelelerin sureti cereyanı bile demokrasi tasavvurunun terakkiyatı muayyen hedefine doğru sür'atle yükseldiğini bize apaçık gösteriyor. Bu tasavvur hakikaten aslında bir — evvelâ garizi, sonra şuuri—aksül'amelden ibaret idisede, şimdi hakikaten bir “ umumî tasavvur,, , bir “ nazariye,, ve bir “ gayei hayal,, olmaklığı kastediyor. Vaktiyle çok dar bir surette tahdit edilmiş olan “ Demos,, sâhası gittikçe genişliyor.

Vaktiyle ahalinin hey'eti mecmuasında bir cüz'ü ekalle muhtas olduğu halde, şimdi o halkın *umumuna* şâmil olmaklık neticesine doğru yol almaktadır. Dördüncü sınıf— “ gayri - mütasarrıflar,, sınıfı “ işçiler, yalnız işçiler” , kendilerine ihanet etmiş olan üçüncü sınıfın başlarına geçirmiş olduğu vesayet boyunduruğunu sarsıp, sosyalizmin siyasi fırkası sıfatiyle kendi bayrağını açtığından beri, bu dördüncü ve sonuncu sınıf hürriyet ihraz edeliden beri, “ demokrasi,, kelimesi demokrasi aleyhinde mücadele edenlerin dillerinde hakikî manasını almıştır: bütün hemşehrilerin (yahut, vatandaşların) sultanları.

Bu, hiç değilse resmen ve onun müdafî'lerinin derunî kanaatlerince böyledir. Lâkin bu kanaat bazan mahduttur: Bu müdafiler çok defa yalnız kendilerini ve kendi ihtiyaçlarını görmekte ve yanı başlarında, onlarınkilere müsavi mutalebat serdince haklı, sair içtimai tabakalar mevcut olduğu keyfiyetini nazarı mülâhaza önüne getirmekten âciz görünmekteledir.

Meselâ Alman sosyalist demokrasyası köy işçilerini unutup, münhasıran sanayi amelesinin temsili yoluna gidiyor; halbuki o işçi-

ler de vardılar, onlar da mihnet çekmekte va hürriyet arzu etmektedirler; nev'i beşerin yarısını, belki yarısından fazlasını, terkip eden kadınların hâlâ siyaseten ve hukukan itlakları aleyhinde bulunan sosyalistler vardır, ve bunların miktart ihmal nazarile görülebilecek bir miktar değildir.

Bununla beraber, bütün şu engellere rağmen, fikir yürüme hâlinedir, ve göze çarpar bir surette ilerilemektedir; şüphe yok ki işini hakikaten görmeğe muvaffak olacaktır. Erkek ve kadın bütün kâhillerin müşterek hükûmetleri fikri umumî fikir oluyor, nazariyenin cevheri oluyor ve amelî siyaset için gaye mevkiine çıkarılmış bulunuyor.

Asrımızın bu — önünde dayanılmaz — cereyanı oligokrasya taraftarlarına şin, demokrasi taraftarlarına fahir getirir; fakat, umumiyet itibariyle, ne ötekiler, ne de berikiler bu genişleme hadisatı müteakibesinin silsilei cereyanında "demokrasi" -nin yeni bir mana iktisap etmek üzere ilk manasından derece derece çıktığının farkında değiller gibi görünüyorlar. Hegel-in ve Marx-ın dedikleri gibi "kemmiyet keyfiyete inkılâp ediyor., Tabirin ilk cüz'ü olan *demos*-un medlülünün dairesi genişledikçe, ikinci ve mütemmim cüz'ü olan *kratos*-un medlülünün dairesi darlaşıyor. Bu iki cüz'ü mürekkipten birincisi inkişafda kemâl mertebesini bulunca, ikincisi gözden kaybolmuş bulunacak; ondan kalan eser, manadan hâlî bir kelimedenden ibaret olacak. Ana rahminde zavallı ceninler olur ki daha kuvvetli bir ceninin feyizli büyümesile sıkışıp neşvü nema bulmazlar; o cenin dünyaya geldiğinde bunlar da, bu zavallı *foeti papyaraccus*-ler de bir gışa suretinde ve acınacak halde meydana çıkarlar: *kratos*-da böyle olacaktır.

"Demos,-un seyyaremiz üzerinde hakikaten ve geniş manasiyle zuhur ettiği gün, "kratos,, artık bu kabilden bir *foetus papyaccus*-den, manadan hâlî bir kelimedenden, hayattan ârî bir tasavvurdan ibaret kalmış bulunacak; zira, bütün kâhiller hükûmet icrasına çağırılınca, bu hükûmet kimlerin veya nelerin üzerinde icra olunacak? kendilerinin üzerinde mi? Çocukların üzerinde mi? Tabiat üzerinde mi? Her kim ki bu şıklardan birini kabul etmek iddiasında bulunur, "kratos,-un tarihî manası hakkında cehli tammını isbattan başka bir şey yapmış olmaz;

“kratos,-un tarihî manası “amirane, icbar hakkı ile, hükûmet” dir; bu manayı o iddiada bulunabilecek adama öğretmek gerektir. Ona tesavvurî, hayalî (ideal) bir mahiyet vermek istiyen feylesofların bu baptaki bütün çehitlerine rağmen, ancak bir tarif mümkündür: “Hükûmet, *iktisadî bir istismarın hukukî şeklinden* ibarettir, ve daima böyle olmuştur.”

Böyle olunca, istismarı nefis için “nefse hükûmet”, oldukça müşküldür.

Çocukların istismar olunmalarına gelince, kendileri de vaktiyle katılıkla hüküm ve cebir altında tutulmuş ve istismar edilmiş vasiler ve bilhassa anababalar tarafından çocukların şurada burada istismar olunmakta buldukları maal’eseef görülmektedir; fakat, hiç değilse bu keyfiyetin bir hakka istinatla cereyan etmeyip, bir cinayetten ibaret olduğu musaddaktır; bütün dünyanın bütün kanunları ve âdetleri hükümünce, babanın ve ananın velâyetleri ve vasilerin vesayetleri ancak velâyet veya vesayet altında bulunan çocukların menfaatleri ve hayırları yolunda olmak şartıyla makbuldür.

Tabiate gelince, “*Ausnutzung*,” (işleme, istismar) kelimesinin hasrî manasına göre, istismarın mahalli eşya değil, (zi hayat) mevcudat (*wessen*)dır. Binaenaleyh, demokrasi temamiyle tahakkuk edince, “krasi,” olmaktan çıkıp, a-krasi [26] haline girecektir.

İnsaniyetin gayei hayali, bütün gayei hayallerin en yükseği, bunların en büyük mütefekkirler tarafından tehayyül ve inşa edilmiş olan, hakikaten budur. Eflâtun-un *Politeia* [27]-sından, More (28)-un “*Utopia*,” sına, Quesnay [28-1]-nin nizamı tabiisine, Lessing [29]-in devküllüye-sine ve Kant-ın Eşhas birliği-ne, Saint-Simon-un sınaâtçiliğinden [30] Marx-ın Müstakbel Devlet-ine varıncaya kadar muhayyelâtın hepsinde “akrasi,”insaniyet için bir gayei kemal mertebesine çıkarılmıştır.

Edebî tarihte mütebahhir kari burada bana: “Dur!,” diye haykırır. Söz, Lessing-le Kant-a müteallik cihetçe doğrudur, lâkin diğer hayaliyyun hakkında hiç de böyle değildir. Bunların hepsi amirane, cebir hakkı ile hükûmeti elzem görürler. Eflâtun, More, Campanella[31] feylesofların veya ruhanî reislerin, Saint-Simon büyük ehli sınaâtın sultanlarını ifrat derecesinde methederler, Quesnay zekâvetmen-

dane istiptadı, kavminin hem hekimi, hem de mürebbisi olan müstebit hükümdarı sayıklar. Hatta Marx bile kalem reis ve zabitlerinin hüküm sürer olmalarını—iktisadî hayatı, servetin istihsali—gibi tevziini de, onların tanzim etmelerini, her vatandaşa göreceği işi onların tahsis eylemelerini ve teayyüş için mühtaç olduğu şeyleri ona onların vermelelerini ister .

Pek doğru! Bununla beraber şu zâtlerin hepsi "a-krasi,-nin gayretli taraftarları idiler. Ben az kullanılan bu "a-krasi," tabirini, umumiyetle şâyi olan ve ekseriya bununla karıştırılan diğer bir tabirin başka bir tasavvuru ifadede kullanılması zımında, kasden intihap ettim: "A-krasi," "An-arşi," değildir .

"A-krasi," her türlü iktisadî istismar indinde meçhul bir hey'eti ictimaiyenin, "an-arşi," ise her türlü sultandan ve her türlü cebri kuvvei hukukiyeden ârif bir hey'eti ictimaiyenin gayei hayâlidir : Binaenaleyh, bunlar, her şeyden evvel tecridî görüşte , yani gayri vücûdî , gayri aynı bakışta, birbirine tamamile zıt iki tasavvur halinde manzurdur .

Anarşistler şöyle mukabele ediyorlar : Dekaaiki mücerrede bizim nemize gerek! Amel sahasında, yani aslen, münhasiren haizi ehemmiyet olan sahada "a-krasi," ancak anarşi ile vücûda imkân bulur. Her nerede ki sulta mevcut olmuştur, orada istismar da mevcut olmuştur; her nerede ki bunlardan biri mevcut olacaktır, orada öteki de mevcut olacaktır. Binaenaleyh, "a-krasi," usulü idaresini vücûde getirmek için tek bir vasıta vardır : bu vasıta anarşidir.

Beyan olunan rey bu mezhebin gerek taraftarları, gerek aleyhdarları arasında geniş bir mikyasda şâyidir. Alman sosyologyasının müessislerinden biri olan Ludwig Gumplowitz, ki anarşizmin hasmı câmdir, aşağıda zikrolunan yolda beyan ettiği sosyologyâî akidesinin bütün o gamli bedbinliğini hasimleriyle birlikte kabul eylediği bu esasî reye bina etmiştir : "Sulta olmaksızın ictimai hayat bütün bütüne mümkünsüzdür; karma karışıklık haline düşeriz; imdi, istismarsız sul-ta gayri mütesavverdir; binaenaleyh, istismardan half bir hey'eti ictimaiye de gayri mütesavverdir ."

Burada mevzu olan mes'ele beşeriyetin en mühim mes'elelerinden biridir . Bir taraftan ezeli ve ebedî bir istismar; diğer taraftan her gü-

na harsin, her türlü servetin cümlelerin cümle ile kavgasından mütevellit karma karışıklıkta yok olması : bu iki halden birini ihtiyardan başka çâremiz hakikaten yokmu? İnsan daima yağmurdan kaçayım derken doluya tutulmayamı mahkûmdur?

Anarşistler insanların kendilerini sultasız idareye muktedir olduklarını iddia ediyorlar, ve bazı ifratçı adamlar ihtimal ki bunun böyle olduğuna gerçekden inanıyorlar. Bu iddia veya itikat sırf vehimdir. "A - karasi", usulünde idare olunur bir hey'eti ictimaiyeyi nazarı hayâlimiz önüne getirdiğimizde onu ancak asgari derecede, alehusus Lessing - in Devleti külliye-sinde tehayyül ettiği şekilde, bir sultaya mühtac görürüz. Ordu, polis, hapishaneler ve mahkemeler memurları ve müstahdimleri ya büsbütün ortadan kalkacaklardır, yahut miktarları o kadar azalacak ki zamanımızda bu ancak tasavvur edilebilir. Lâkin ehemmiyeti bir köyünkünden fazlaca bir cemaat kanun ve kanunu tatbik ve hükümlerini indelhace infaz ettirecek memurlar olmaksızın beka bulmaz; ceza kanunu ve istimlâk hakkı olmaksızın cemaatin mevcudiyeti gayri mümkündür. Ceza kanunu olmaksızın cezâi misil — dişe diş, göze - göz — "vendetta [32]", ve hâkim Lynch [33] kanununun koyduğu vahşi âdetlere nâçâr dönüp düşeriz; bunlar haddi zâtlerinde hürmete pek lâayık müesseselerdir, medeniyetin yüksekçe mertebesinde zorca tehammül olunur şeylerdir. Cemaatin menfeati için istimlâk hakkı olmaksızın deliler, beyinsiz ve atak adamlar, bedhahlar cemiyetin sahip ve müstesmirleri olurlar. Kommün bir miktar mülke — velev bu mülk yollardan, mekteplerden, hatta kiliselerden (anarşist bir devlette Kilise - yi kapamağı kim isteyebilir?) ibaret bulunsun, — sahip olmaksızın hiç bir büyük cemiyetin vücûduna imkân yoktur. Bu saydıklarımız idare ve bakım ister, bu da memurlar kullanmaklığı icab eder — memurlar ki iktiza eden ücretlerini verebilmek için yalnız bir vasıta vardır : Vergi. Müşterek menfeate tealluk eden hususat için bu vergi bilâ vasıta teklif gibi mecmudan alınabilir. Lâkin devleti azasının hüsnü rızaları esası üzerinde müessese ve kaim bir çok cemiyet halinde tasavvur ederek, bu cemiyetlerin bazısını mahallî cemiyetlere, yani kendilerine mahsus hacetleri olan kommünlere, mühtac görürüz, ki bu ihtiyaç da salâhiyetli memurları ve devlet "rant", - ını istilzam eder. Cetveller(kanal), setler

yapmak, su yükseltme ve akıtma ameliyelerini icra etmek gibi ferdin yalnız başına lâıyıklı göremeyeceği işlerin yapılması matlup olunca, kömmünler, anarşist mebadisine rağmen, aralarında cemiyet teşkilinde muztar kalacaklardır; ve bu işlere ait projeleri meydana getirmek için memurlar tayini ve vergi toplama tarikiyle sermaye, tahsisat tedariki elzem olacaktır. Mutlak anarşi cemiyeti beşeriyenin birbirleriyle kavga eder sayısız küçük güruhlara bölünüp perişan olmasından ibarettir: mutlak anarşi her türlü istihsalât kuvvetinin yok olması ve, binnetice, hâli hazırdaki cemiyeti beşeriyenin en büyük kısmının yok olmasıdır (zira bu derecelerde zaif bir taksimi âmâl olunca, bir kilometre murabbai toprak iaşesi matlup cüzû'lerin birden ziyadesini beslemeğe ancak yetişir .)

Binaenaleyh, her türlü sultanın ve her türlü cebir salâhiyetinin lağvı yapılamaz bir şeydir; beşeriyetin sefalet ve esaretini azaltmak ve hafifletmek şöyle dursun, bu vasıta onları ölçülmez derecelerde tezyit ve teşdit eder. Sefaletce, esaretce vahşiden daha iptidai halde insan var mıdır? Halbuki Ernest Grosse - a göre, anarşistlikce vahşinin mevkii en öndedir .

Şu halde, sulta ile istismarın geçmiş zamanlarda tahlil ve tefrik mümkün olmaz suretle birbirine bağlı olduğu ve gelecek zamanlarda da böyle bulunacağı hakkındaki anarşist iddiasını tasdik lâzım gelmez mi? Bu sözü maziye tealluku itibarile topdan kabul edip, yalnız, kaideyi nakza kâfi olmasalar bile onun cereyanı sahasını daha ziyade darlaşdırıcı istisnalar bulmak mümkün olduğunu kaydeyleriz. Şurada burada temamilen hür cemaatler gördüğümüz gibi, memuriyetleri müddetince ğayet vasi bir salâhiyet istimal eder memurlar gördüğümüz halde nüfuzu memuriyetlerini sui istimale hatta teşebbüs sayesinde servetlerinin ve şahsî nüfuzlarının artabileceği fikri ne onlara ne de onların idareleri altında bulunanlara geliyor. Nitekim hür Dniyeper kazaklarının Hetmanlar-ı müntahap reislerken, muharebe esnasında müntehiplerinin hayat ve mematları ellerindedir; "Dithmarschen [34]" kömmünlerinde ve bazı vakitler İsviçre kömmünlerinde bile belediye reislerinin ve milis ümerasının salâhiyetleri hemen hemen ğayri mahput idi; hakikaten zannolunurmu ki Roma-da Samnit muharebe-

leri esnasında yaşayan — ve emsali bu devirde olduğu gibi her devirde bulunmuş olan — Mariyüs - ler , Silla - lar , Sezar - lar şahsî menfaatleri için devletin nizamını alt üst etmek veya konsül veya tribün sıfatıyla haiz buldukları nüfuzu hususî menfaatleri yolunda sui istimal eylemek fikri onlara gelmiş olsun? Bu istisnalar anarşitslerin iddialarıyla sosyoloğların bedbinliklerinin esassız olduğunu isbata şüphesiz kifayet etmez; bunlar çok nadir ve alelhusus çok mahdut zamanlarda görülmüştür. Bununla beraber sultayı istismara sevkeden kuvvetlerin şurada burada, mukabil, şahsî veya ictimai kuvvetleri, velev pek kısa bir müddet meflûç haline sokduğunu veya hiç değilse frenle sıkıştırıp tutar gibi zabıt ve tevkif edebilir olduğunu farzetmekliğe olsun medar olmaz mı?

Bu istisnaların vazih suretle isbat ettiği bir şey daha vardır, ki o da sulta ile istismar arasında vücûdu iddia olunan alâka vasıtasız bir alâka değil, belki yalnız devlette hüküm süren ictimai, iktisadî ve siyasî hallere birer suretle müteallik bulunan mütevassıt âmiller vasıtasıyla olan bir alâkadır. Şimdi ilim karşısına konulan mes'ele bu mütevassıt uzuvların, sosyoloji tarikiyle illetlerine varıp, keşfi mes'elesidir. Ancak bu takdirdedir ki sık sık vukubulan, muntazam denilebilecek olan bu hayatı ictimaiye irtibatının batını, — yani hariçten bir filin tesiriyle vaki olmayıp, batinında kâin ve fâil, — bir makule ve binaenaleyh gelecek zamanlarda da def'i gayri mümkün bir zaruret, yahut sakınılması mümkün ve gayri zarurî sebeplerden ileri gelme tarihî bir makule olup olmadığını kesdirebiliriz. Ancak bu araştırmadır ki mes'eleyi izaha medar olur: Bu araştırma vaki olmadıkça, anarşitslerin mezkûr iddiaları sırf temsil tarikile istintaçtan, maziye bakıp istikbal hakkında hüküm serdinden ibaret kalır. Temsil tarikiyle hiç bir şey isbat edilmez. Bir Aristot-un bile—temsil esaretin hey'eti ictimaiyenin hayatı maziyesinde olduğu gibi bütün hayatı âtiyesinde de bir makulei batıniye olduğu hakkındaki temsili ifadesini tarih vazih ve sarih surette tekzip etmişir.

Biz şimdi bu araştırmaya tahsisi nefsedeceğiz, tâ ki „a-krasi„ manasındaki demokrasi nin insanlarca gerçekten tahkiki muhal bir gayei hayal olup olmadığını meydana çıkaralım.

Her sosyolocyaya meslekinde azimet noktası insanın ihtiyacları olmalıdır (yani sosyoloji zeminindeki tetebbülerde, tetkiklerde ve mülâhazalarda sözün başı insanın ihtiyacları bahsi olmalıdır). Hey'eti ictimaiye, azasının ihtiyaclarını mümkün olduğu kadar kâmil surette def'e muvaffak olabilmeklik için istimal olunan vasıtaların ednasıdır. Bu ihtiyaclar arasında birinci mertebede bulunanla, ferd için en mühim, yani en âcil ve bir dereceye kadar hayvanatla müşterek olanlardır, ki *maddî nimetlere tealluk eder* ve içlerinde ilk sırada gıda ve mesken, sonra elbise, alât ve edevat ve en sonra zinet eşyası bulunur.

İnsan mühtac olduğu nimetleri tedarik edebilmeklik için birbirine tamamile zıt iki vasıtaya sahiptir. Birincisi „zatiamel,“ dir: tabiiyet halinde sarfedilen emekten, ve daha yüksek bir medeniyet derecesine varıldığında, *munsıfâne mübadele*-den, bir şahsın gördüğü işin mahsulünü başkalarının gördükleri işlerin mahsulleriyle trampa etmekten, ibarettir. İki şekilde fealiyet, ki iktisat noktai nazarınca telâkki olunan hey'eti ictimaiye kâmilen onlara istinad eyler, burada onlar mevzubah-solduğu cihetle, bu iki vasıtayı „İktisadî vasıta,“ tabirinde meşmul eyledim.

Mühtac olduğu nimetleri edinmek üzere insanın kullandığı ikinci vasıta *cebiri tarikiyle temellük* dır, — bu cebir ister cismanî icbar olsun, ister enbiyanın ve rühbanın ruhanî sultalarını sui istimal yolunda vukubulsun. Bu vasıtayı „siyasî vasıta,“ tesmiye ettim.

Ne sebeple buna „siyasî vasıta,“ dedim? Düzce şu sebeple ki bu vasıta gerek millî, gerek beynelmilel, hayattaki siyasete kâmilen hakimdir. Beynelmilel münasebatın hepsinin iptidai nümunesi, ilk misali, harptır; harbın, ekseriya bahaneleri başka başka olur, fakat hemen daima *illeti* bir milletin başka bir millet zararına olmak üzere servet edinmek istemekliği, yahut bu kasıt ile vukubulan tesaddilere karşı komaklıdır. Hatta bu günkü günde ekseriyet beynelmilel ticarete bile, „merkantilismus,“ [35] mebadisine tevfiikan, gayri müteadil mübadeilat vasıtası, yani, bir milletin tüccarına, ecnebi tacirlerin zararlarını müeddi surette, bir „fazlai en'âm“ celbinde vasıta, nazariyle bakmaktadır.

Fakat siyasî vasıtanın mutlak surette hükmü altında tuttuğu şey,

hayatın, milletlerin dahilî hayatlarının en mühim tarafıdır. *Siyasî vasıta devleti ihdas etmiştir. Devlet, inkişafda kemal mertebesine ermiş siyasî vasıtadan ibarettir.*

Bu fikrin yeniliği ancak görünüştedir, yoksa onun cevheri olan mefhum pek eskidir, ve inkişafını Fransız dehâsı sayesinde istikmal etmiştir. Onun silsilei nesebi Rousseau-dan başlayıp, J. - B. Say - den geçip, Proudhon-a müntehi olur. Bu fikir, ki ortaya konulmuş bulunan fikirler arasında, belki, en ihtilâlî olandır, onun uğrunda yırtıcı hayvancasına mücadelelere girilmiştir: bu fikir istihkâmları, kaleleri kaldırıp devredilir bir müşüttür.

Râyic bulunan siyasî felsefe devletin böyle tasavvur edilmesini şiddetin son derecesiyle red ve iptâle sayetmektedir. Bazı feylesofların reylerine göre, “devlet”, fikri ilâhînin, yahut başka bir muazzez mefhumu mücerredin, yer yüzünde iktisâ ettiği surettir. Bu zâtlere cevaben yalnız denilebilir ki biz “devlet”-in ne maksatlarla ihdas olunduğunu ve nasıl bir kemal mertebesine varması iktiza ettiğini ilâhiyat ve lûgat ilimlerinin yollarında araştırmakta değiliz: bizim düzce istediğimiz şey sosiyologyâî ve ta’limî noktâi nazara göre, “Devlet”-in *mahiyeti ne olduğunu*, ne gibi sebeplerden dolayı, ne gibi beşerî (mafevkattabia değil) maksatlarla tesis edildiğini öğrenmektir. “Epikür”-den sonra zuhur eden bir takım feylesoflar da, onun demiş olduğu gibi, “devlet”-in dışarda hududları vikaye, içerde kanunu himaye etmekliği istihdaf eder olmak üzere, tertip ve tanzim edilmiş bir hey’ettir. Bu ifade doğrudur; ama, bu zâtlere de cevaben diyebiliriz ki, evvelemirde, şu vazifeler “Devlet”-in cevherini kâmilten musavvir bulunmaktan çok uzaktır, çünkü devletin sıyaneti altına aldığı hakkın ne makuleden olduğu halâ tetkika mühtac bulunmaktadır.

“Devlet”-in tabiati, aslı ve menşei hakkında ilmî tahlil ve tetkike mütehammil olan tarif, ki en çok kısmı itibariyle Ludwig Gumplowitz-in dir, aşağıda beyan olunandır. Ben Gumplowitz-in sırf hukukî ve siyasî olan tarafına yalnız bir cüz’ü nâkısı, iktisat cüz’ünü, ilâve ederek onu itmam ettim: “Devlet”, hâkim bir sınıfın hüküm altına alınmış bir sınıfa gerek cebir, gerek ruhanî sultayı sui istimal tarikiyle, ve, iptidada, mücerret aşağı sınıfı yukarı sınıfın menfeatine olmak üzere “iktisaden müstefad eylemek”, maksadiyle, kabul ettirdiği bir hukukî müessesedir; “bir sınıftan faide çıkarmaklık”, söziyle kastedtiğim ma-

na, bu sınıfı, asgarî derecede çalışma ile azamî neticeyi *daima* mebdeline göre, usul tahtında ve muhtasar surette istismar manasıdır.

İlk nazarda biraz garip bir fikir gibi görünen şu mütearife, evvelâ istikra yolunda istidlâl ile isbat olunabilir. Bir devletin başka bir surette teessüsüne tarih hiç bir misal göstermiyor (müstamere-lerin teşkillerinde ekseriya cebir eserleri görünmez olur: bunun sebebi şudur ki, umumiyet itibariyle, müstamirler yeni vatanlarına mevlidleri olan memleketlerin kanunu esasilerini getirirler, halbuki bu kanun "hukuk" şekline konulmuş iptidai cebirden başka bir şey değildir).

Bununla beraber, müddeamızın doğrulunu en açık surette isbata alehusus istintac yolunda istidlâl ile varırız.

Asrımızdaki devletlerin hepsi gibi geçmiş devirlerdeki devletlerin hepsinin de "ahalisi sınıflara ayrılmış devletler" halinde, yani birbirinin üstüne konulmuş, hukuku muhtelif, iktisaden dahi başka bir yolda techiz olunmuş, mütenevvi tabakalar halinde, teşekkül etmiş oldukları mütearif, söz götürmemiş ve götürmez, bir keyfiyettir.

Bu sınıflara ayrılma hâli, yeni zamanlara gelinceye kadar, hukukan tesbit olunmuş, kanunu esasının himayesi altına alınmış, sair kanunların da zamânetleri altına konulmuş bir hakka müstenit o eski cebirden, — kılıcın, dinî âyin kitabının veya günah çıkarıcı papazın hocre-sinin hakimiyet tarikiyle icra ettiği cebirden, — ibaret olduğu, ve zamanımızda bile bir çok devlette bu hâlin mevcut bulunduğu şüphesizdir.

Kurunu kadimedeki esaret, kurunu mütevassıttadaki çiftlik köleliği [36] sırf siyasi, fakat kanunla musaddak ve müeyyet, vasıta idi. Kurunu kadime âleminin devleti hâli esaretin "hukûkî şekli haricisi", -nden, kurunu vusta âlemi de çiftlik köleliğinin "hukuki şekli haricisi", -nden ibaret bulunmuş olduğuna göre, müddeamız, hey'eti ictimaiyenin şu iki büyük devrine teallukca, isbat edilmiş bulunmaktadır.

Acaba, şu zamanımız devletleri, ki memleketlerinde ne o esirlik, nede bu kölelik kanunen yoktur, onlarda da hal bu merkezde midir? Hususan, demokrazyâi tekâmülde oldukça yüksek bir mertebeye varmış olmalarıyla intihaplarda reyi âm, hizmeti askeriyece mecburiyet, usulünü vazetmiş bulunmakta olan ve bilcümle hemşehrileri kanun nazarında müsavati kâmile ile mütesavi bulunan devletlerde, acaba on-

larda da hal bu merkezde midir? Acaba o devletler de inkişaf yolunda kemal derecesine varmış siyasî vasıtadan ibaretmidirler?

Bu suallerin cevapları vazıhan tasdikîdir. Kimse bu devletlerin, hiç değilse iktisaden, "sınıflı devletler,, makulesinden oldukları keyfiyetini şüpheli göstermeğe kalkışamaz, ve bundan başka, zan edirim ki bu devletlerin siyaseten de o kabilden olduklarını, yani ahali sınıflarından refah içinde bulununları, kendilerini terkip eden efradın, nüfus mecmuuna nisbetle ekâlli kalil denilebilecek bir miktarda iken, idareye, teşria, gerek dahilî gerek haricî siyasete, harbe ve ticarete müteallik işlerde, sair sınıfların nüfuzlariyle kıyas kabul etmez bir derecei kuvvette, ihsası nüfuz eyler devletlerden olduklarını kimse tasdikden, fakat cidden, imtina edemez, ve bundan mada, şu nüfuzun aşağı sınıfların hayırları yolunda imâl olunduğunu kimse iddiaya cür'et eyleyemez.

Bunun için dir ki müddeamızı burada tekrar ediyoruz: zamanımızdaki "sınıflı devlet,, bile, kanunen hür devlet bile, inkişaf yolunda kemâl bulmuş siyasî bir vasıtadan başka bir şey *olamaz*; sınıflara ayrılma keyfiyeti mutlaka, eski cebrî sultayı tasdik ve te'yit eden ve onu zamaneti altına alan bir kanunu esasî ve bir hak mucibince *vukua kelebilir*; bu hak ortadan kalkar kalkmaz, sınıflara münhasım bulunmaklık hali de, mutlaka, ve hemen, ortadan kaldırılmış bulunmak iktiza eder. Bu hak, arazi ihtikârı hakkıdır!

Bir işçi sınıfı ancak "bütün arazi sahip bulmuş olunca,, teşekkül edebilir; ve, binnetice, bu işgal bir emri vaki olmadıkca, ne "emeksiz irad,, nede araziden veya sermayeden ibaret büyük servetler olabilir, zira bunların hepsi bir "ğayri-mütasarrıflar,, sınıflarının, Marx-ın [37] tabiri veçhile, serbest işçilerin vücudunu istilzam eyler: bu mütearifeyi, yanılmayorsam, ilkin büyük Turgot ortaya komuştur [38].

Turgot-nun zamanında "bil'umum arazinin sahip bulmuş olduğu,, keyfiyeti söz götürür görünmüyor, zira o devirde bir amele sınıfı, pek büyük emlâk ve arazi ve emeksiz irad mevcut, hem de çokdan beri mevcut, idi. Lâkin, bu temellük *nasıl* vukua gelmişti? İktisadî vasıta ile mi? Yani, kendilerini besliyen toprağı süren köylülerin tarafından işgal olunmak suretiyle mi, yoksa, siyasî vasıta, yani, emeklerinin mahsulünden yıllık bir rant şeklinde, hisse vermeğe çiftçileri icbar etmek

üzre arazi ihtikârı yapan şâhıslar tarafından hukûkî temellük tariki, ile mi ?

Ne Turgot, nede onun haleflerinden hiç biri (belki İrlandalı sosiyalist Thompson bunlardan istisna edilebilir,) kendilerini bu mes'ele karşısında bulmamışlardır. Onlardan hiç biri bu işgal keyfiyetinin muhtelif iki suretle izahına imkân bulmuş görünmüyor. Onlar şu istintac ile iktifa etmişlerdir: "Bütün hey'eti içtimaiyenin ihtiyaçlarını tesviye edebilecek kadar arazi mevcut olsaydı, ne ahali arasında sınıflara ayrılma olurdu, nede büyük emlâk. Halbuki bunların ikisi de vardır; binaen aleyh kullanılmağa salih olarak mevcut arazının miktarı kâfi değildir. ."

Bu istintacda galat vardır, zira en ziyade muhtemel olan faraziye onda ihmal edilmiştir. Zikrolunan arazi mevcudu, kâfi olduğu halde, ihtikâr hakkı bu arazinin iktisadî işgalinden köylüyü men'ederse, kifayet etmez olur. Bu takdirde ihtikârın ahali arasında sınıflar teşek-külünce neticeleri arazi ihtikârının hakikatte mevcut olmaması takdi-rinde hasıl olan neticelerin temamiyle aynıdır.

Mes'ele nasıl halledebilir? Bundan basit bir şey yoktur: Rakam-larla ve istatistikle. Bunun halli yolunda yapacağımız şey, evvelâ mahsulü bir köylü ailesini besleyebilecek kabili ziraat arâzinin mesa-hai sathiyesini; sonra, hali hazırdaki köy halkının miktarı ile işleni-lebilir arazinin miktarını tayin etmekden ibarettir. Eğer hesaplarımız bu arazi mevcudunun hakikaten kifayetsizliğini gösterirse, demek olur ki sınıflara bölünme tabîi hallerin neticesidir, cemiyeti beşeriyenin batınıf (yani haricden bir âmilin tesiriyle husule gelmeyen) ve çaresiz bir ma-kulesidir: Bu halde memleketinin ahali sınıflara ayrılmış vakti hazır devleti gerçekten bir değişmez müessesedir.

Fakat bil'akis münbit arâzi mevcudu ferah ferah yetiyorsa, sınıflara ayı rılma keyf'yeti ve binun bil'umum neticeleri hukukî sebeplerin hasılı, toprağı ihtikâr tarikiyle mahbus tutmanın akibeti, olup, bu halde mem-leketinin ahali sınıflara münkasım zemanе devleti siyasî vasıtanın hem sun'u hukukîsi, hem de şekli hukukîsi olan bir makulei tarihiye-dir,

Hakikati ahvale yalnız ikinci faraziyenin tekabül ettiğini hesap ame-liyesi hiç şüpheye mahal bırakmayacak surette isbat etmektedir: Bu

hesapları başka bir yerde [39] tafsilen arzettiğimden, burada yalnız esas rakkamlarını zikredeceğim.

En mevsuk malûmata nazaran, bir köylü ailesini beslemek için lâzım olan işlenilebilir arazi miktarı Almanya-ya göre adam başına takriben bir, beher aile için azamî 5 ilâ 7 hektardır. Mesahai sathiyesi bu miktarda olan arazi beş kişiden mürekkep bir aileyi ferah ferah geçindirir; en yeni istatistiklere nazaran, şarkî Almanya-da bu miktar arazi, köylünün kendisi, ailesi ve hayvanları için istihlâkâtı temamiyle tenzil edildikten sonra, pazarda satılan mahsulâtı bedeli olmak üzere, hektar başına 300 markdan ziyade kâr getirmektedir. Hem de bu para istihsali mümkün olandan çok aşağı miktardır: Fransa'nın şimal taraflarında ve Danimarka-da görüldüğü veçhile, hayvan yetiştirme daha mühim surette vaki olunca, kâr da ehemmiyetli nisbetlerde artar. Bu miktar arazi (adam başına bir hektar), Alman ziraatindeki faaliyetin orta derecesine nazaran, bir köylü ailesini, ücretli yamaklar kullanmadığı halde, bu gün alel'ade ve azamî derecede işleyebileceği arazi miktarının da aynıdır, ve bizim anlamak istediğimiz nokta da işte budur: Amele sınıfını havi olmayan bir hey'eti ictimaiyede bir aileyi iâşe için ne miktar arazi lâzımdır?

Hesap nisbeten kolaydır. Almanya'nın sürülmeğe elverişli arazisinin mesahai sathiyesi 34 milyon hektardır, köy ahalisi ise 17 milyon kişiden ibarettir: Hali hazırdaki bu 17 milyon çiftçi ahalinin yarısından ziyadesi köylü işçi olduğu ve bakiyenin yarısından ziyadesinde beher adamın arazisi bir hektardan çok aşağı miktarda bulunduğu halde, demek oluyor ki Almanya, topraklarını işleyen takriben 35 milyon kişiyi kolayca besleyebilir. Muammanın anahtarı şu ibarededir: Arazi ihtikârı. Memleketin sürülmeğe elverişli arazisinin dörtte biri (ormanlar hesaba katılmadığı halde) 100 hektardan ziyade tarlaya mutasarrıf 13 bin kadar büyük emlâk sahiplerinin, bakiyenin dörtte birinden ziyadesi topraklarını bir çok işcinin yardımlarıyla işleten 225,000 kadar büyük çiftçinin ellerindedir. Şu halde toprağın siyasî işgali Almanya-da vaki bulunduğunu ve sınıflara inkısam iktisadî vasitanın değil, siyasî vasitanın eseri olduğu söz götürmez bir surette sabittir.

Lloyd-George-un aleyhlerine yürüdüğü "latifundia," [40]-vâri gayet büyük malikâneî hususileriyle büyük Britanya-da, Belçika-da, İtalya-da

Avusturya-da, Rusya-da, Romanya-da, ilh; . dahi hal bu merkezde olduğu gibi, arazinin çoğu köylülerinin ellerinde olan Fransa, İsviçre, Holanda, Şimali Amerika Müttehidesi gibi memlekelerde de hal yine bu merkezdedir. Hali hazırdaki köylü ahalinin miktarını hayli geçer miktarda müstakil çiftçileri kolayca iâşe etmek her tarafda mümkündür, bununla beraber her tarafda pek çok fakir köylü ve yine pek çok ufacık emlak görüyoruz. Her nerede ki adam başına bir hektar arazinin mahsulü, ziraatce faaliyet seviyesinin aşağılığı hasebiyle, bir kâhili beslemeğe yetmez, orada nüfusun kesafeti daha azdır, ve her nerede ki nüfus bilhassa kesiftir, ziraatce faaliyet ziyadedir ve lâzım gelen mesahai sathiye de o nisbetde mahduttur. Almanya-nın garp kısmı ile Fransa, ki toprakları daha feyzlidir, iklimi daha mutedildir ve ziraatce faaliyetlerinin derecesi daha yüksektir, oralarda adam başına 2/3 hektar, aile başına vasatı 3/4 hektar ferah ferah yetişir addolunuyor. ("vasatı," den maksat şudur ki inbatî kuvveti daha az veya pazar yerine uzak arazinin mahsulü bu nisbet dairesinde sahiplerinin geçinmelerine elbette yetişmez, onlara daha ziyade ister; daha münbit ve satım yerine daha yakın arazi için nisbet bu 3/4 hektardan aşağıdır.) Bûrhan ile kıyas işte böylece hadde vardırılmıştır. Turgot ile haleflerinin eski tasavvurları galat olduğunu, sınıfların teşekkülleri siyasî vasıtanın eseri bulunduğunu ve, binnetice, memleketinin ahalişi sınıflara münkasım devletin temamiyle inkişaf etmiş siyasî vasıtadan ibaret olduğunu isbat ettik. Arazi ihtikârı olmasa sınıflara inkısam, amele sınıfı, büyük emvali gayri menkule veya menkule bu gün olmamış olacağı gibi, uzun asırlar geçmeden de olamaz.

Mes'elemiz için araştırdığımız sureti halliye bile yolunda bu netice bizi ileriletirmi? Şimdi bu ciheti daha yakından tetkik edelim: Devlete daima istismar peyrev olmuş olduğundan, bu halin devamı zarurî olduğunu anarşistler iddia ediyorlar. Sırf temsil tarikiyle istidlâle müstenid olan bu istintacın hiç de isbatlı ve mukni olmadığını tebyin ettik. Şimdi de ilmi yakin ile beyan edebiliriz ki bu iddia temamiyle galattır, çünkü bunda devlet lâfzı külliyyen muhtelif iki hadiseye medlül makamında kullanılmıştır: Bu iki hadiseden biri memleketinin ahalişi sınıflara ayrılmış eski ve bu günkü devlet, öteki memleketinin ahalişi her türlü sınıf taksiminden azâde âti devleti; bu devletleri

zuhura getiren kökler — siyasî vasıta ile iktisadî vasıta, — arasında ne kadar esash fark varsa o devletler de birbirinden öylece farklıdır .

Umumî tarihin kurunu kadimeden zemanımıza kadar malûmu olan suretteki “sınıflı” devlette her uhdenin — her ne makuleden olursa olsun: ister hakim veya ceneral, ister belediye reisi veya meb’us, ilh., vazifesi olsun, — sahibini kudreti resmiye sui istimaline çaresiz saik olduğu vehleten bedihidir. Her nerede böyle bir devlet varsa onda memur bir sınıfa dayanıp, onun yardımıyla başka bir sınıfa tehakküm eder ve onu soyar. Marius [41] mutasarrıflara galebe çalmak için avam sınıfına dayanır, Sylla [42] avam sınıfını ezmek için mutasarrıflara dayanır. Her tarafda adede karşı adet, kuvvete karşı kuvvet, başka bir kuvvete, başka bir menfeate karşı bir kudreti müştereke, bir menfeati müştereke.

Fakat, kemâl mertebesinde “A-krasi,” [43] ye varmış bir demokraside sınıfları havi olmıyan bir siyasî cemaatte idareleri kendisine mevdu efradı istismar arzusunda bulunan bir memur neye istinad edebilir? Her nerede ki ahali sınıfı yoktur, ondan çıkan şu menfaat tezatlarının hiç biri de yoktur. Şüphesiz, bir memuru cürüm ikaandan hiç bir şey alıkomaz: fakat mücrim olmak takdirinde efkârı umumiyenin gazebinden onu hiç bir kudret çekip kurtaramıyacaktır, zira efkârı umumiyenin *bir tek* masdarı olacaktır, halbuki zeman devle-tinde ne kadar sınıf varsa o kadar da efkârı umumiye masdarı vardır.

Bir memurun cemaati menfeatine muzır bir yola tevcih etmesi de vaki olabilir; fakat cemaati ne bu yola girmeklige, ne de bu yolda devam etmeklige icbar eyliyemez. O, her kese karşı tekdir, yalnızdır, o yalnız cemaatin iradesini ifa ve menfaatlerini vikaye ettikce kudretlidir, cemaatin iradesi ve menfaatleri hilâfına harekete tasaddi edince âciz mevkiine düşer.

Araştırmalarımızın bu neticesi yukarda zikrettiğimiz nâdir istisnalanın izahı imkânını da bize bahşeder. Her nerede ki hükümet bütün bir sınıfa dayanabilir, orada istismar yoluna gider, ve bu sınıf yalnız istismar olunmaktan vareste kalmayıp, istismardan maddî menfaatler bile cer eder.

Meselâ kurunu kadime âleminin sanki demokrat devletleri işte bu kayaya çarpıp batmışlardır; kurunu kadimenin “sınıflı” devletleri şu

iki müessese üzerinde kurulmuşlardı : arazi ihtikârı, esaret . Bunun neticesinde sıkı bir silsilei meratip teşekkül etti , ki yalnız bu silsilei meratip demağogların — halkın teveccühünü kazanmak için onun men-featlerini korur gibi görünenlerin — ve sulta davacılarının en şeni sui istimallerine imkân kapısı açtı ; bunlar daima bir sınıfa dayanabılıp ötekini ezdiler. Zamanımız Avrupa-sında da sureti ahval bunun hemen hemen aynıdır .

Fakat her nerede ki bu mütevassıt âmil, sınıflara inkısam, yoktur, hükûmet kendisine verilmiş olan salâhiyetleri hiç bir vakit cezasız sui istimal edemez, ve hiç bir halde sui istimali müstemir surette ika eyleyemez .

Eğer bu istintaclar sıhate makrun ise , (bize gelince , bu delillerimizin reddi mümkün olacağını pek de zan etmiyoruz ,) oligokrasyanın demokrasiyaî mutalebata karşı serdedebileceği tek bir delil vardır (çünkü “ iradei ilâhiye ” yi hükûmetin meşruiyetini isbat sadedinde ileri sürmekten vazgeçilmiştir ,) ve bu delil şundan ibarettir : demokrasi behemehal anarşiye ve karmakarışıklık haline müncer olur, çaresiz kendiliğinden düşer . Yalnız A-krası ile Anarşi yi birbirine karışdırmamalıdır . İstikbalin “ sınıfsız ” devleti , benim tabirimce “ serbest federasyon (44) , ” siyasi vasıtanın son bakayasından azâde kılınmış federasyon , kuvvetli bir sultai teşriiye ve idariyeye sahip olacaktır, onun gayet vâsi salâhiyetleri haiz memurları, bir tekâlif usulü, bir mecellei kavanini ve hakimleri olacaktır . Hiç bir veçhile anarşi olmaksızın temamiyle “ a-krası ” olacaktır .

* * *

Bana şu yolda bir itiraz tevcih edilebilir : “ Pek alâ , tasavvur ettiğiniz veçhile , siyasi vasıtanın sonuncu bakiyei âsârını : arâzı ihtikârını, ortadan kaldırma tarıkile mutlak bir demokrasinin tesisi imkânının husûl bulacağını kabul ediyoruz ; — ahalinin sınıflara ayrılması bundan sonra olmayacak ve “ sınıflı ” devlet kalmayacak ; ve yeni hey’eti ictimaiyede nüfuzu memurlyetlerini sui istimal etmelerinden korkulmaksızın kendilerine gayet vâsi salâhiyetler verilmiş memurlar nasbolunabileceğine göre , bu hey’et ebedmüddet olacak . Bunların hepsi güzel , hepsi iyi ; ama , bu yeni sureti ahvali mürettebehin ha-

kikaten *arzu edilir olmaklığa lâyık* olduğunu bize nasıl isdat edebileceksiniz? Burada mevzuubahsolan keyfiyet, düzce, vücudun bir başka yolda tasavvuruna karşı bir sureti idrâki, bir siyasi nazariyeye karşı bir siyasi nazariye, bir gayei hayâle karşı bir gayei hayâl değilmi? Bize kim isbat eder ki oligarşik tasavvur fenadır, demokratik-akratik tasavvur iyidir? „

Biz burada yeni bir mes'eale karşısında bulunuyoruz: Bu minval üzere ictimai felsefe mertebesine yükselen ilmi iclimamin kıymeti mes'elesi .

Sosyoloci ilel ve mâlûlat ilmidir, hey'eti ictimaiyenin "vücut"unun ve "sayrûret"inin ilmidir; ictimai felsefe gayelerin ve maksatların, takdir vasıtası olan hükümlerin ve neticelerin, bu hey'eti ictimaiyenin "zimmet" (45)inin ilmidir. Oligarşi ile demokrasinin kıymetlerini mukayese için elimizde biri batını, öteki harici iki miyar vardır; birincisi, bu nehiclerin hey'eti ictimaiye için vücade getirdikleri eser, ikincisi onların batında kâin ve fâil olan "manevî kanun"larıdır .

Takdirde ilkin harici miyarı, iki nehci siyasinin gördükleri işi nazarı mutalaaya alalım .

İlk evvel mühim bir müşkil ile çarpışıyoruz: Her çapda ve her nevi, eski yahut yeni,—tarihi veya muasır—yalancı demokrasilerin misâllerini biliyoruz; fakat hakikî hiç bir demokresi, yani "akrasi", yolunda hiç bir demokrasi görmüyoruz. Binaen aleyh, kıyasımızı mümkün olan kanaat kuvveti kâmileleriyle doğrudan doğruya tertip yerine, hakikat müşabehattına, tabiri digerele, zahiri hakayik ile ihtimalâta, istinad ederek, bilvasıta yapmakla iktifa etmeklikliğimiz icap ediyor.

Bununla beraber, şunlardan mümkün mertebe hakikate yaklaşanlar, ihtimallerdir.

Mes'eleyi her hangi bir surette ortaya koyarsak koyalım, yani ister bir oligokrarşi, yahut, tabirin mütedavil manasiyle, bir demokrasi, yani idaresinde hüküm efradı az bir sınıfın imtiyazı mahsusu olmıyan bir hükümet ile idare edilir bir kavmi — yalnız onu; yahut birinin hükümeti oligokrasya, ötekininki demokrasya nehcinde idare edilir iki memleketi nazarı mutalaya alalım, bulduğumuz neticeler birbirinin ayıdır: Her noktai nazardan kıyas kabul etmez derecede yüksek

bir eseri ictimai demokrat memleketleri başkalarından tem'yiz eder. Meselâ feodalite (derebeyliği) devrindeki Fransa-yı, hattâ Büyük Kral (67)-ın saltanatı zamanındaki Fransa-yı, üçüncü cümhuriyet Fransa-sı ile, devri hazırım iptidalarında asilzadeler sınıfının tehakkümü altında bulunan Prusya ile bu günkü meşrutî Prusya-yı, karşılaştıralım, ömrü beşerin müddetinde, fikri harsde ve tefekkür hürriyetinde, sınaatlarda, saadet ve ikbale vesile olan hallerde, siyasi kudrette vatanî efkârda, ve diğer cihetten, üç dört misli artan tarla mahsullerinde ve yüz mislinden ziyade artan sınaat mahsulâtında ne harikul'ade bir tezat görürüz!

Hele şimalî Amerika ile hali hazırdaki Rusya-yı mukayese edersek, bu kıyasda da ne harikul'ade tezat görürüz! Gayet büyük iki memleket, ki arazîlerinin mesahai sathiyeleri ve nüfusunun miktarı birbirinin hemen hemen aynıdır; her ikisi de kutup medarından mintakai harre medarlarına kadar mümtedir, ve her ikisi de tükenmez tabii servetlere: demir, petrol, kömür madenlerine, yahut ormanlara, ilh., sahibdir; her ikisinde de bu seyyaremizin hiç bir ikliminde benzerleri olmayan tabii seyrisefain yolları ve gayet büyük göller—dahilî denizler, vardır: İki memleketki gûya acı istihzayı sever ervahdan biri, biz onları mukayese edelim de oligokrasya ile demokrasyanın ne ler yapmağa muktedir olduklarını görelim diye, halk etmiştir. Zira, telkikde iltihaz olunan rüyet zaviyesi ne olursa olsun, ister fikri ve maddî hars, ister zenginlik ve kudret veya halkın saadeti hali, ilh., noktai nazarından bakılsın, Yeni Dünya demokrasyasının Eski Dünya oligokrasyasına kıyas kabil olmaz derecede faik olduğu görülür. Buradaki tezat eski Fransa ile bu günkü Fransa arasındakinden daha büyüktür. Bu sureti ahvalin en belîğ alâmeti halkın haleti fikriyesinde görünür: Rusyada hüzünlü, gamlı bir atalet, hayattan derin bir istikrah, sofuluğun korkunç surette tefevvuku; Amerikada ise taşkın bir nikbinlik, kanaate makrun bir "ömür sürmek sevinci,, her tarafta fişkırın kuvvet ve şevk.

Şüphesiz, henüz oligokrasyanın tehakkümü altında bulunan Prusya-dan kat'ı nazar, yarı demokrat devletlerin hepsinde, hatta terakki yolunda en ilerlemiş iki büyük memleket olan Amerika Müttahidesi ile Fransa-da bile, halâ bir çok hata ve eseri zaif görülmektedir. Bil-

hassa Düvel-i Müttahide-de müfrit bir plutokrasi (zenginler hükûmeti veya teğallübü), memurların irtişası, müstehliki utanmazca istismara müsait salâhiyatı teşriye sui istismali, efradının binlercesi ilâh Dolların mezbahında kurban edilen işçi sınıfı kuvvetlerinin zalimane sıkıştırılması hallerini teessüfle görmekteyiz.

Bütün bu keyfiyetlerin reddi kabil değildir, ve şu müessif misallere bakıp da demokrasideki gayei hayalden şüpheye düşen ve bir memlekette doymak bilmeyen ferdî hırs ve tamâi hükmü altına alıp aciz halinde tutan bir kudretli oligokrasya olursa onda böyle sui istimallerin vukuu mümkün olmayacağı itikadına meyl eden akıllı ve hayırhah kimselerin miktarı çoktur.

Cevaben diyebiliriz ki zikrolunan sui istimaller bu demokrasilerin henüz *hakiki a-kasıya* olmamalarından, meselâ mazinin korkunç mirası olan arazi ihtikârını kanunu esasleriyle hukuku ammelerine dere ve idhal ile teyid etmiş olmalarından ileri gelmektedir. Fakat hasımlarımız bu sebepleri kabulden imtina ederlerse bunda hakları vardır. Ezcümle diyebilirlerki meselâ Amerikada demokrasi, hiç değilse siyasi zeminde, bir emri vakidir ve eğer demokrasi mebdei doğru ise ondan alâ neticelermemul etmek de insan haklıdır.

İtirazın tarihî ve ihsaî mukayeselerle reddine teşebbüs etmek mümkün olduğunda şüphe yokdur. Gerek geçmiş zamanlardaki, gerek vakti hazardaki bütün milletler kanunu esasilerine ve tevzi usullerine ne kadar çok demokrasi unsurları sokmuşlarsa istihsal kabiliyeti ile terakki gayei hayallerine daima o nisbette yaklaşmışlardır. Oligokrasya nehcinde idare olunur devletlerde ahlâk bozukluğu [47] nun daha ziyadesile mevcut olduğu ve halkın kuvvetinin istismarı bile, ki bu devletlerde kaidedir, Amerika Düveli Müttahidesi-nin takbih edilmesine sebep tutulan istismarı fersah fersah geçdiği ileri sürülebilir. Bu hususdaki misaller pek boldur; yalnız intihap ehliyetinin zaif bir ekalîyete münhasır olduğu o eski devirde İngiltere parlamentosunun meseli sâir hükmüne geçmiş olan mürtekipliği, hala Rusyanın yarısı olan mürtekiplik, Kilise hükûmeti memleketlerindeki mürtekiplik, Galiçya-da ve Macaristan-da yapılan şüpheli intihab manevreleri derhatır edilsin. İngiltere-de sermaye tahakkümü nehcinin ilk tekâmül devirlerinde küme küme kurban edilen insanların telef olmaları, ki, hiç

değilse ğarpte, misli görülmemiştir ve milletin zebunluk derecesinde kuvvetten düşmesini intac etmiştir, bu vak'alarla çocuk vefeyatının korkunç nisbeti, ahalinin bütün aşağı tabakalarının tazyik edile edile beyaz esir derecesine düşürülmesi, ancak hükümetin demokrasi neh-cine sokulması sayesinde tadili mümkün olan bütün menfur ve müthiş hareketler de tehattur edilsin . Kudretli bir oligokrasyanın tehak-kümü altında bulunan mülûki devletlerde, cenübi İtalya-da, ve Siçil-ya-da, çocuklara tahmil olunan ezici işden, kükürt madeni ve çeltik denilen cehennemlerden ve, madam ki mürtekiplik sözü edilmiştir, Ca-morra [48] ve Mafia [49] lardan da bahsetmek lâzım mı? Bu misalleri zikrettikten sonra gözlerimizi demokrasi gayei hayâline en çok yaklaştı-mış devletlere, hür Kanada-ya; Avustralya-a, hususen yeni-Zelanda-ya ve bize daha yakın olan İsviçre kantonlarının çoğuna ve, alelhusus, esbabı tabiiye dolayisiyle fakirliğine rağmen, demokrat Norvec-e çevirirsek her tarafda ne görürüz? Umumi bir saadeti hal, yüksek bir hars seviyesi, zekâvetle cereyan eden siyasi bir faaliyet, sahibini her türlü fedakârlıklara hazırlamış bir vatan fikri, velhasıl dinç, sağlam bünyeli, kuvveti taşkın bir ırk.

Fakat bütün bu sebepler, pek kuvvetli olmakla beraber reddi mümteni olmak mertebesinde mukni, hele kani olmak istemeyen bir kimseye kanaat verici, değildir . İnatacı bir hasım, bu ifratların ve tefritlerin hepsi — gerek yukarı tabakaların mutlak hakimiyetleri, gerek avam sınıfının mutlak hakimiyeti, — mütesaviyen şeametli ol-duğunu ve bunda da — hayır ve hakikat ortada bulunduğunu muka-bele yollu söyleyebilir . Demek oluyor ki tahsil görmüş ve hali mü-reffeh kütlelerin, kuvvetli bir sulta tarafından nezaret altında bulun-durularak ve intizam dairesinde tutularak, *hükümeti müştereke* leri ğayei matluptur . Müstemlekelerin nail oldukları ikbale gelince, bu yalnız o iklimlerde müsait bazı ahvalin mevcudiyetini : nüfusun git-tikce miktarı artan fazlasını bir çok miktarda *kuyuddan hali toprak* , *Terra libera* , bel'eylediğini müsbittir .

Buna karşı kat'ı bir itiraz serdetmek mümkün değildir . Her iki-rey de kabili müdafeadır . Binaenaleyh , mübahaseyi kat'î surette ka-payacak bir delil , ki fikrimce reddi aslâ kabil değildir , ityanına muktedir olmaklığımız şayanı şükrandır . Demokrat devletlerin bütün

yaraları, bütün zaıfları tek bir suçlunun filinden ileri geldiğini ve bu suçlu *Eşki Dünya devletlerindeki oligokrasya neyici olduğunu isbata cehtediyoruz*.

Herbert Spencer gayri kâmil bir hey'eti ictimaiyede bir mevcudu kâmile tesadüf etmecliğın memul edilemez olduğunu "ilmi ahlâk, mda söyler. Aynı hüküm daha vâsi mevcudiyetler hakkında da verilebilir: Gayri kâmil bir âlemi siyaside kâmil bir devlete tesadüf etmeklik memul olmaz.

Demokrasilerin tekâmüllerinde beynelmilel kuvvetlerin icra ettikleri tesir bu güne kadar hiç bir vakit kâfi surette tetkik edilmemiştir. Her ne vakit hürriyetin zararlı tesirini isbat matlup olursa irad olunan iki " büyük, misal : 1789 daki Fransız ihtilâlinin tereddisi ile şimali Amerika Müttahidesi-nin hali hazırdaki plutokrasyaî istihalei rediesi üzerinde bu kuvvetlerin nasıl tesir ika etmiş olduklarını burada araştırmaya çalışacağım.

Zikrolunan iki halden birincide, bence tarihin ve tabayün tetkikinden en emin surette tebeyyün eden keyfiyet şudur : Eğer oligokrasya nehcinde idare olunur devletlerin müdahaleleri vaki olmamış olsaydı 89 inkılabı hiç bir vakit " dehşet devri, nin ifratlarına, zulümlerine müncer olmazdı. Yalnız asilzadeler sınıfının ve sarayın müttetikleri olan oligokrasyaî sülâlelerle birlikde, tertip ettikleri fesat, istilâ tehdidinin husule getirdiği endişe ile gayızdır ki bir Murat-ın, bir Robespierre-in ortaya çıkıp da bütün halkı nevmi sun'ile uyutmuşcasına kendilerine ram edip de ona ihtiraslarını telkin edebilmelerine sebep olmuştur.

Eğer bu haricî tesirler vaki olmamış olsaydı, mutedil anasının halkı yeddi zabıtlarında tutmaları pek kuvvetle muhtemeldi, ve bu halde muharebenin, alelhusus ona tekaddüm eden telâşlı korkunun, iras ettiği büyük zararların (iktisadî düşgünlük, kredi ve nakit buhranı ve, binnetice, işsizlik, kıtlık ve sefalet) çoğundan sakımlabilirdi ; hususen en tehlikeli bir halin : bütün o sefaletzedelerin, bütün o müteheyyic ve açlık iztirabiyle muztarip adamların kalabalık takımlar halinde büyük şehirlere üşüşüp de oralarda en tehlikeli unsuru teşkil etmelerinin, âlemi ateşe vermek için bir kışilem bekliyen barut fıçısı gibi durmalarının önüne geçilebilirdi.

Bu alâik, bu tesirat tarihten hemen hemen göze ilişmez surette geçerse, yalnız kavimlerin yer altındaki cereyanlara benzer surette vaki olan, ağır, hemen göze görünmez surette, gürültülü tezahürlerden hâlî, ve zevâtı " âliye ", nin iştirâkleri olmaksızın, husule gelen cereyanı hayatının hareketleri mevzuu bahs olduğda bu alâikin, bu tesiratin nazarı itibare alınmış olduğu umulabilir mi? Bununla beraber, oligokrasya tasavvurunda mergup olan ikinci delilin, demokrasi aleyhinde kullandığı silâhlardan indinde en ziyade mergup olan silâhın, beynelmilel münasebat kalkam karşı konulunca, mütearrızı vurmak üzere arkaya çevrildiğini isbat noktasına varabildiğimi sanıyorum. Şimalî Amerika Düveli Müttahidesi-ndeki ahlâk bozukluğu (47) ile o kaba ve şeni " mammonisme (50) ", den bahsetmek istiyorum.

Rusya-nın şeraiti hayatiyesinde Amerika-nınkilere nisbet kabul etmez dereceyi ziyadede fesat mevcut iken, bizim oligokrat nazariyecilerimiz bu şeraitten berikileri tasvir ederken paletlerinde en kara renkleri karıştırmakda kusur etmeyip, ötekilere gelince bu hallerini en lâtif renkler altında gizlemeğe çalışırlar; Amerika-nın şeraiti hayatiyesi bize tasvir ettikleri kadar karanlık olabilir; *fakat demokrasi masumdur, suçlu yalnız oligokrasya*dır.

Amerika Düveli Müttahidesi tarih sahnesinde iktisadî bir demokrasi sıfatiyle değil, belki siyasî bir demokrasi sıfatiyle zuhur etmiştir. Washington-un kanunu esasine konulan hürriyet hemen hemen hudsuzdu, fakat hür devlet arazi ihtikârı hakkını, bunun tevabii (sınıflara inkısam, işsiz irad, sermayenin tehakküm ve teğallübü ve mamonizm) ile birlikte ana vatandan alıp memlekete sokmuşdu. Fazla olarak, genç cümhuriyet arazi ihtikârını memlekete yalnız nazarı olarak değil, amelî olarak da getirip dikmişti. Max Sering-in dediği gibi, Washington-un muasırları arazi milliye ticaretine hayasızca koyulmuşlardır. Devletin emlâki müzayedeye konulduğu vakit, satımın şartları öyle idi ki müzayedeye ancak zengin sınıflara mensup olanlar girebilirlerdi; bu hal musammem, kaide altında cari arazi ihtikârı idi; bu hal tükenmez tabii servetleri ahâlinin fazlasının ve kalabalık takımlar halinde yeni gelenlerin yeddi istifadelerine geçemez eylemek ve bunları böylece arazi sahiplerine haraçgüzar olmaklığa mecbur etmekdi: Hey'eti kâmileleriyle vasıtai siyasiye!

Bununla beraber, eğer nüfusun artması yalnız doğumların fazlalığı tariki adâsiyle vukua gelmiş olsaydı, bu memduh niyetlerin akıbeti acınacak surette haybet, husran olurdu, ve ika olunan hataların cümlesine rağmen, demokrat bir devlette istismarın ğayri mümkün olduğu red olunamıyacak surette isbat edilmiş bulunurdu. Düveli Müttahide arazısı o kadar geniştir ki, adî şerait dairesinde, bu mahbus topraklar hakikî bir kıymeti ticariye iktisap etmeklik için asırlar geçmek icap eder ve şu halde akar rantı üzerinde her türlü muamele kendiliğinden düşer. Mürekkep faizle yatırılan bir tek dolar yüz yılda o kadar büyük bir sermaye vücade getirir ki araziye konulan parayı çıkarmak ğayri mümkün olurdu ve nâdir bulunan çiftçiler (mültezim) ve müstamerleri paylaşamayan bir çok arazi sahiplerinin rekabetleri arazinin kıymetini hemen hemen sıfıra düşürmüş bulunurdu. Her nerede ki nüfus durğun bir halde kalmış bulunur, yahut iptidâî halde, yani işlenilmemiş, bulunan toprakların mesahai sathiyeleriyle mütenasiben artmaz ise, arazinin kıymetini arttırmakda ihtikâr bile âciz kalır. Bunun gözlerimiz önünde delâili sübutiyesi vardır: Meselâ Fransa-da, mahsulâtı arziye miktarı çoğalmakda bulunduğu halde, çiftlik kiralari hemen hemen tevakkuf halindedir; Berlin-de, şehrin merkezinde bulunan apartımanların kiralari bir müddetten beri müstemirren düşüyor, hiç değilse esbabı istirahatate ve arz olunan menfeatlere teallük itibariyle tenezzül ediyor, çünkü şehir civarındaki muhtelif kommünlerin rekabetleri piyasaya, nüfusun sür'atle artmasına rağmen, şehrin istimal edemeyeceği miktarda arsa çıkarıyor.

Fakat arazi ihtikârı muamelesi Amerika-da tam muvaffakiyetle neticelenmiştir. Bu zahirî tezaddı nasıl izah etmeli? Pek basit bir suretle: Düvel-i-Müttahide nüfusunun artması yavaş yavaş değil, sür'atle, hattâ harikul'ade bir sür'atle, yerli nüfusda doğumların fazlalığı ile değil, doğum fazlasından ona kıyas kabul etmez derecede ziyade miktarda muhacir gelmesiyle, vuku bulmuştur. Muhaceret akar rantının ve sermaye tahakkümünün " illet " idir, arazi ihtikârı ise onun sırf " şart " ıdır. Bu külliyetli muhaceret nereden vaki oluyor? *Avrupa oligokrasyalardan.* Muhaceret evvelâ derebeyliği usulü idaresi, ifrat derecede arazi ihtikârı altında ezilen memleketlerde, o devirde bu günkü yalancı demokrasyanın küşayişinden çok uzak bu-

lunan Büyük Britanya-da, alelhusus cüz'î miktarda oligokratların yağmalarına duçar olan zavallı İrlanda-da başladı ; bu hareket Almanya-ya, alelhusus yine cüz'î miktarda feodal (derebeyi) oligokratların sertlikle istismar ettikleri şarkî Almanya-ya, ve sonraları İtalya-ya Rusya-ya, Macaristan-a, Galıçya-ya, Romanya-ya, *hasılı Eski Dünya-nın bütün oligokrat memleketlerine sirayet etti .*

19 uncu asrın başlangıcından itibaren, hemen hepsi hey'eti ictimaiyenin aşağı tabakalarından, çoğu genç yaşda ve tam kuvveti tenasül çağında, 25 milyon kadar muhacir menbaı kurumaz, daima feyzi artar bir sel halinde Amerika Düvel-i-Müttahidesi memleketlerine akıyor: Tarihin kayıt ve zikrettiği akvam hicretlerinin en harikul'adesi. Bu milyonlarla adam ve onların sayısız evlâd ve ahfadıdır ki faziletli ve demokrat " hacı babalar „ in yaptıkları bu ihtikârı çok kârlı çıkarılmışlardır ve bu gün ezici bir miktarda faizlerini vermeğe mecbur oldukları gayet yüksek arazi bedellerini ihdas etmişlerdir . *Yeni Dünya-nın " sınıflı „ devletini Eski Dünya-nın " sınıflı devletleri meydana getirmişlerdi .* Ana vatanda cari oligokrasya usulü idaresidir ki bu vatanda oturmağı muhacirlere gayri kabili tehammül kılmışdı ; zira her tarafda asılzadeler, büyük tacirler veya büyük memurlar değil, cemiyetin aşağı tabakasından olanlar, işçiler, fakir düşmüş vazîül hal köylüler Bahri Muhit-in ötesinde servet araştırmaya gitmişlerdir .

Eğer bu oligokrasiyâî arazi ihtikârı hakkı olmasaydı, demokrasi bu harikalı insan selini massa ve iklim ile imtizac ettirmeğe — iş tâkatı beşer fevkinde görünür olmakla beraber, — elbette muvaffak olurdu . Fakat ortada arazi ihtikârı var, ve bundan dolayıdır ki temsil hadisâtı müteakibesinin silsilei cereyanında vukuf, apansızın durğunluk devirleri peyda olmaktadır ve bu keyfiyetler alelhusus işlenilmemiş toprakların işğali bir emri vaki haline geldiğinden beri vakidir . Şimdiki halde muhacirler ile onların evlâd ve ahfadının sermaye tahakkümünden ve tazyikinden kurtulmak üzere kâfi derecede Amerikalılaştırılmaları ve temdin edilmeleri için en aşağı bir iki batın ister . Yine sel halinde olarak yeni gelenlere, o " soulless being „ ler [51] ki, alelhusus son zamanlarda çoğu sefaletzede Rus mültecileri, esaretin en zelil ve menfur derecesine düşürülen, yeni vatanlarının dilini ve âdetlerini bilmez, "cooly „-ler [52]-dir, en behimî ve hayadan âri hırsla, holokost, [53] tak-

dim edercesine binlerle ve binlerle kurbanı yutan işü nuş meclislerinde paraya tapıcıların ifratla yedikleri avlardır.

Acaba bu sermaye tehakkümünün ve bu çok kaba ve çirkin nakit-perestlik ile tevabiinden olan ahlâk bozukluğu [47, 54]-nun illeti nedir ?

Bunun illeti Eski Dünya nın oligokrasjalarından top top kaçmak ıztirarile vukua gelen muhaceretten ibarettir.

Sermaye tehakkümü ancak küllî miktarda "hür., işcinin, yani çalışmalarının mahsulünden başka geçinmeğe medar bir şeyleri olmayan amelenin vücudu ile mümkündür. Eğer iptidada bu işçiler külliyetli miktarda hicret etmemiş olsaydılar, Amerika da sermaye tehakkümü hiç bir vakit vücuda gelmezdi; bu *fasılasız muhaceret olmasaydı az vakit içinde yıkılırdı.*

Yeni Dünya kıyılarına her yıl bir milyon "kuli., [52] atan muhaceret selinin muayyen bir devirde, on yıldan, hattâ beş yıldan ibaret bir müddet içinde, birdenbire kesildiğini farzedelim ve bu devrin sonunda Amerika da sermaye tehakkümü ile onun tevabiinden olan ahlâk bozukluğu [54]-nun ne hale gelmiş olacağını kendi gendimize soralım. Arzın azalması sebebiyle ameale ücretleri gayet yüksek nisbette artar; ve artmakta daim olur, ve artmakta daim olur, çünkü ücretlerin artması mahsulâtı snaiye talebinin artması neticesini hasil eder, bu ise zikrolunan mahsulâtı meydana getiren sanayi için ameale talebinin artması demektir. Bu gün bile korkulu olan ameale cemiyetleri kadiri mutlak olurlar ve işleme şartlarını devrilmiş bulunan "trustlar.,- a mütehakkimane, mülzimane söyler ve tahmil ederler. Ücretler yükseldiği, bir de sendikalar hakim vaziyetine geçmiş oldukları cihetle, temettülerin miktarı düşer, düşdükce düşer. İşsiz işçilerin ordusu, bu ihtiyat ordu, massolunmuş bulunur; kahvehaneler, dış mehallerin dar ve karanlık sokakları, bom boş kahr. Bu halde intihap mehafili siyasesinin ele-başları aç ve her şeyi yapmağa hazır, reylerini bir dolara çok memnuniyetle satar "kuli., leri nerede bulacaklar ? Temettüat sıfıra inince büyük trust-lar sanadidi rey satın alma için lâzım olan milyonları nasıl tedarik edecekler ?

Elhasıl Amerikanın fesadi ahlâki [55] ve paraya tapıcılığı neden ileri gelmiştir ? Bu haller şu keyfiyetin neticesinden ibaretti: Amerika

"Demokrasya,-sı henüz mükemmel bir "a-krasya,- değildir ve, binnetice, küllî miktardaki Avrupalı muhacir "kuli,- (52)-leri, siyaseten ve iktisaden, çabukca massetmek iktidarını haiz olmamıştır, ve buna henüz muktedir edğildir. Eğer Franklin-in ve Washington-un eserlerini beynelmilel münasebat haricinde tasavvur edersek, bünyesindeki ehemmiyetli nakisaya, demokrasi mebanisine muğayir olan "ziraf Hak,- ka rağmen bunun kusursuz faaliyet icra eder bulunduğunu görürüz.

Şu noktayı kendimize mebdei mutalaa ittihaz edip, oligokratların demokrasiye masalihi ammenin billuri sularını bulandırma töhmetini acı bir itap yollu isnad ettiklerini işittiğimizde hatırımıza geliveren şey kurtla kuzu hikâyesi değildir ?

Bütün medenî âlemi bir asırdan kısa bir zaman içinde tortusundan tasfiye etmesini; asırlarca süren zalimane tazyik sebebiyle, iktisadî vasıtanın hayâsızca istimali sebebiyle tefessüh eden "turb,-dan tahliye eylemesini; milyonlarla esiri veya çiftliklerde demirbaş eşya makulesinden tutulan köleleri, sihirbaz değneği kullanma gibi bir marifet yaparak,haysiyetlerini müdrik "vatandaş,-lar çevirmesini demokrasiye beklemek garip bir iddia ile ortaya atılmış bir adamın kârı değildir ? Teslim ederiz ki Amerika nın nâkıs demokrasyasının , yolunda peyda olan bütün engellere rağmen, vücuda getirmiş bulunduğu şey, büyüklüğün eşi olmayan bir eserdir .

89 inkılaplarının muharebeyi memleketleri hududunun haricine götürüp yapmağa neden *meçbur oldukları* şimdi anlaşılıyor mu ? Onlar biliyorlardı ki mücavir oligokrasyalardaki tâun ocakları havaya sirayet tohumları neşreder buldukca demokrasi masuniyet halinde kalamaz . Eğer hakikaten nâkıs bir âlemi siyasetde hiç bir kâmil devlet mevcut olamazsa, demokrasi hattı hareketi ayan surette çizilmiştir ; o "demokratia militans,- (mücahit demokrasya) olmalıdır, bilâhare bütün cihana yayılmak üzere evvelâ kendi kendini islâh ve takviye etmelidir .

Beynelmîlel siyasî hıfzıssıha: İşte yakın atının programı .

Demokrasi hakkında haricî miyar ile, eseri vakiin amelî miyariyle verdiğimiz hükmün neticesi işte budur .

Şimdi bu hükmü istinaf edelim, bunu beşeriyetin mahkemei ulyasına, *ahlâk kanunu* na arzedelim .

Umumiyet itibarile oligokrasi ile demokrasi arasındaki mücadeleye öyle bir suretle tasvir ediliyor ki insan bunları alettakrip Darwin ile Lamarck-in telmizleri veya felsefede hakikiye mezhebi (realizm)-ne sâlik olanlarla tasavvuriye mezhebi (idealizm)-ne müntesip bulunanlar arasındaki münazaralar gibi, ahlâkî noktai nazardan müteadil tasavvurlar sanıyor .

Sosiyoloci, en hasrî manasında, yani, gâyeler ve *vücut* ilmi manasında, telâkki edilerek, noktai nazar ittihaz kılınırsa, bu farksızlık daha artıyor. Burada zümreler veya sınıflar nazariyelerinin, devletin hayatının tâ başlangıcından itibaren nasıl karşı karşıya bulunmuş olduğunu görüyoruz. Yukarda oligokrasya, meşruiyet [55] nazariyesi, aşağıda demokrasya nazariyesi, hukuku tabiiye, olduğu halde, iki büyük ebedî nazariye, her zamanda ve her yerde bütün asırların bütün devletlerinde, her iklimde ve her ırkda, aynı mümeyyiz vasıflarla manzurdur.

Her yerde "meşruiyetçiler,, , tehakkümü ve istismarı haklı göstermek için, efendiler (22) zümresini teşkil edenlerin mâyei fitretleri kölele-rinkine fâik olduğunu iddia ederler. Onlara göre, yaptıkları devlet gemisini kayarlar arasında bunlara çarpdırmadan yürütmek için elzem olan ehliyet ve dirayet yalnız onlarda vardır ve kul haline konulmuş takımın en korkunç şerlerinden sakınabilmesi için tek çare onların hüküm sürmeleridir. Yine onlara göre, işbu zümre o kadar şerir, o kadar akılsız, o kadar zaif ahlâklı unsurlardan mürekkeptir ki hâkim sınıf hükümetin dizginlerini elinden bıraktığı gün cümlenin cümle ile muharebesi infilâk eder.

Hukuku tabiiye tasavvuru erbabına, aşağı sınıftan olanlara, gelince, onlara göre, oligokratların soydan çıkardıkları kibir ve gurur gülünç bir küstahlıktır; kendileri de aşağı sınıftan olanlar da, rakipleri gibi devleti idareye ehildirler ve insaniyetin oligokrasya usulü idaresine kurban edilen seadeti ulyasının kâmil surette husulünü ancak demokrasi temin edebilir.

İki tasavvur mukayese edilince, bunlardan birisine tarafdarlık beyanı ilk bakışta mümkün değil görünür.

Ahlâk noktai nazarından her ikisi de bir kıymette gibi, her ikisi de aynı sınıf hodbinliğinin en hâlis birer sureti beyanı gibi, görünür. Bundan dolayıdır ki ekseriya hukuku tabiiye nazariyesini "esirler felsefesi,, diye hakaretle red ederler.

Fakat mes'ele daha yakından nazarı mutalaaya alınınca, her iki mezhebin "kelimei şehadet,, -lerinin, hiç değilse bir cihetten, büsbütün muhtelif oldukları görünür. Meşruiyet nazariyesi *hasrî* bir nazariyei siyasiyedir, hukuku tabiiye nazariyesi *şümûlî* bir nazariyedir. Bu iki nazariyeden evvelkinin tarafdarları vatandaşların ekseriyetine medenî ve siyasi hukuku vermekden imtina ederler; ikincinin tarafdarları, vakıa *asalet*-i lağvetmek isterler, ama hiç birinde rolleri tersine değiştirip de asilzadeler sınıfına mensup olanlara vatandaş hukukunu vermekden imtina fikir ve niyeti görülüp işidilmemiştir.

Bu tezdad iki tasavvur arasında mevcut olan esasî ihtilâfdan mün-

tecdir. Üst sınıfın meşruiyetçiliği ahlâk kanunu ile mütearızdır: hukuku tabiiye bu kanunun tehakkundan ibarettir.

Burada artık illât ve malûlât arasında işlirakât kaziyesi değil, takdirler ve tahminler kaziyesi mevzuubahsolmakla, son söz ilmi ictimainin, "vücut, ilminin, değil, belki felsefei ictimaiyenin, *zimmel* (56) ilminindir. Bahsiyle meşgul olduğumuz ehemmiyetli ihtilâfi tarihiye bu ilmin mahkemesinde hükümlenmelidir; dava o kadar açık ki hasımların hükümlerine bırakılmasından bile hiç korkulmaz.

Her kim olursa olsun her adamda, şuuru muhtel yahut kara sevdaya müptelâ olmayınca, ahlâk kanunu şu cümlei emriyei mutlaka (57)-yi açık ve iltibasdan hâli bir surette söyler: "Öyle davran ki davranışın başka davranışların hepsine örnek oldun", yahut: "kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma". — Biliyoruz ki bu kanun her gün, her saat, ve müstemirren, nakzolunmaktadır; her an, kürrei arzın her noktasında insanlar ebnâi cinsleri tarafından soyulmakta ve istismar olunmakta, yaralanmakta ve hor tutulmaktadır: fakat bu fiiller hiç bir vakit cümlei emriye resmî kalkın tutularak irtikâp edilmez. Tabii halde bulunan hiç bir şahıs hırsızlığın ve istismarın, cebir ve şiddetin ve zalimane tazyikın haddi zatlerinde memduh, haddi zatlerinde adle makrûn fiiller olduğunu iddiaya cesaret edemez; her ne vakit cümlei emriyei mutlakının mazmununu ihlâl ederse bir özür araştırmaz; muahazeyi mucip olan hareketinin ahlâk kanununa muhalif olmağın inkâr eder, yahut bizim Nietzsche yahut Darwin taraftarını zemanesine peyrev olarak, hali hazırdaki istismarını bir elim zaruret, âtinin hayrı âlâsı için, belki "harikul'ade adam", (58)-in mevcudiyeti veya ırkın tekemmülü için, elzem bir fedakârlık olduğunu söyler; yahut, mes'ele iki şerden birini: ya anarşiyi veya tevabiünden olan istismar ve onun müsellem tazyiki zalimanesi ile birlikde hükümeti cebriyeyi ihtiyar etmekden ibaret bulunduğu cevabiyle iktifa eder; ama, tekrar edelim, istismarın haddi zâtında bir şer değil, bir hayır olduğunu kimse hiç bir vakit iddiaya cesaret edemez.

Hiç kimse, hattâ en müfrit oligokrat ve meşruiyetçi bile, bu iddiayı serde cesaret edemez. Nizam hâsmiçin hasımlarımızın bu itirafları, ki bizim mebdemizin faikiyetini tasdikde muhtar kaldıklarını göstermektedir, ondan başka delil iradına mühtac değildir.

Ahlâk kanununun mahkemesi huzurunda oligokrasyanın bir şer olduğunu, vev kerhen, tasdikde muhtardırlar; olsa olsa bunun zaruri bir şer olduğunu ilâveten söyleyebilirler.

Ahlâk kanununun mahkemesi huzurunda demokrasinin, daha doğ-

rusu a-krasinin, bir *gâyei hayâl*, bir *gâyei kemâl* olduğunu da tasdikde muztardırlar; bunda da olsa olsa ilâveten diyebilirler ki bu, kendine varılmaz bir gayedir .

Bundan dolaydır ki oligokrasya ile a-krasya arasındaki mücade- lenin iki muhtelif gayei hayâl arasında vaki bir mücadeleden ibaret olduğuna bizi ikna etmek isteyenlere karşı var kuvvetimizle itiraz etmekte şimdi haklı bulunuyoruz . Bundan daha galat, bundan daha muhataralı hiç bir yeş yoktur . Oligokrasya ahlâk kanununun nefyü inkârı demek olduğu halde en kâmil şeklinde demokrasya onun sureti vakıası olduğunda hiç şüpheyeye mahal ve imkân yoktur . Öteki, taknin olunmuş ve hak mertebesine çıkarılmış adâletsizlikdir; beriki ise mer- tebei kemâlde adâlettir; öteki, siyasî vasıta hakkıdır; beriki, iktisadî; vasıta hakkıdır; öteki, cebirdir ve cebir tarikiyle temellükdür; beriki, müsâlemetkârane çalışma ve nisfet ve hakkaniyet dairesinde trampadır .

Zemanımız insanların en iyileri arasında çok kişi demokrasiye imanlarının, insana teselli verici bir sulh ve adâlet atisine imanlarının za'fa uğradığını kederle his ediyorlar . Ben bu cesaret kırıklığına, bu şüphelere sebep olmadığımıza mutakidim . Bizi bu gün rencide eden hal- ler, tecavüzler, teaddiler, meydanlarda ve kürsülerde yapılan büyük şamatalar, mücadelenin bayağılığı ve makasıdı "karibe,-nin zilleti, avamfiriplerin (demağogların) tumturaklı ve kof sözlerle gevezelikleri, politikanın iç yüzünün son derece âdilikleri ve sefillikleri, görünüşde pek cesaret kırıcı olan bütün bu haller, nice vakitten beri mühlik şer- re zebun olan insaniyetin geçirmekte olduğu buhranın alâmetlerinden ibarettir: insaniyet bundan yenileşmiş ve zafere ermiş olduğu halde sıyrılıp çıkacaktır . Nefsimizi ye'se kaptırmayalım . Asrımızın semâ- sında bir yıldız parıldıyor, ki ziyası en korkulu bulutlardan geçiyor, şa'saalı kutup yıldızı ki, nârin sefinei cemiyeti kayalar arasında em- niyetle sevk ediyor, — bu, insaniyetin gayei hayâli ulyası, adâletin ka- nunu, ahlâkın sureti hakikatı, bütün hayırların kurtarıcısı ve tevzi edicisi olan *Demokrasi*-dir .

Zeyl

Nollar

(1) İstidlâlde mebnîyyûn ' aleyh ittihaz edilen noktadır, ki müselle-matdandır .— Mütercim.

(2) Ruh mephasinde fikirlerin birbirini hatırlatan tabii irtibatları gibi ; tasavvurların, fikirlerin, ruhi hadiselerin, biribirini, araya irade girmeksizin, yani iradenin bir gûna dahil ve tesiri olmaksızın, hatta onun mukavemetine rağmen, şuur sahasına çekip getirmeleri gibi .— Mütercim.

(3) Bazı lûgat erbabının beyan ettikleri ihtilale göre, " *personne* " lâfzının iştikakca tahlili şöyledir : " *per* " : " arasında " ; " *sonare* " : ses çıkarmak . — Mütercim .

(4) Müellifin bu gürüşü temamiyle musipdir. " *Nation* " kelimesini hukukan, alelhusus hukukudüvel noktai nazarına göre , tarif edecek olduğumuzda : bu lûfız , medlûlü olan bir insan cümlesinin fertleri arasında velâdet , menşe alâkalarını gösterir ; lisanca , ahlakca ve âdetlerce , an' analarca ve, alel'ekser hususî istidatlarca ve kabiliyetlerce dahi, temeyyüz eden irki birliği tezammun eder, diyoruz ; fakat bu söz, bu tarif temamiyle doğru mu ? Değil . Bu gün yer yüzünde hiç bir millet hiç bir kavim yoktur ki diğer milletler ve kavimler ile bir düziye ihtilâl etmiş olmaksızın asrımıza varmış bulunsun ; hiç bir insan zümresi yoktur ki efradının her biri asılları ve menşeleri itibariyle digereine küllî alâka ve rabitalarını gösterebilsin . Beşer kevmelerinin bir birine kıyaslarında müşterek mümeyyizeleri görülebilir ; fakat bu mümeyyizleri bize istihrac ettiren kıyas pek umumîdir . Bunların hususî halleri tetkik olununca görülür ki bu kevmelerin her birinin eczası bile hayli ihtilâflarla muhteliftir ; meselâ , İspanyollar-la Portekizler-e mesken olan Iberia yarımadasını , havi olduğu nüfusun cinsiyeti noktai nazarından, mutalea edelim, Ibères İspanya-um eski ahalisine verilen isimdir ; *rivayete göre* ve kavim iptida garbi Avrupa-da oturur - ken , sonra orta Asya-dan gelen Keltler (Celtes) tarafından püskür-

tülüp, Pirene dağlarının öte tarafına çekilmiş . Pirene dağlarının bazı cihetlerinde bulunan " Bask , (Basque) kavminin İbère-lerin bakiyesi olduğu da zannedilmektedir.

İspanya-nın sair taraflarında ise Goths , Vandales ve diğer kavimlerle *karışıp* , nihayet Romalılar-ın istilâları zamanlarında büsbütün *latinleşmişler* . İbère ismine gelince , İspanya-nın şimali şarkî parçasında Ebre ırmağının eski adı olan İberüs-den müştakdır. İberia aslında Ebre havzasına, sonraları bütün İspanya ve Portekiz-i şamil yarım adaya verilen isimdir . Bu isim eski zamanlar coğrafyasında Kafkasya-daki Şervan ile Gürcistan-ın bir kısmından ibaret olan bir hittaya dahi itlâk olunurdu. Hatta İspanya ehali kadimesinin oradan gelmiş olduklarını *iddia* edenler dahi vardır. "Kamusül'âlâm , dan iktibas ettiğim bu sözlere göre asılları, menşeleri bile rivayetler, zanlar , iddialar arasında ilk asırların karanlıklarına gömülmüş olan İberia sekenei asliyesine , tarihin onları orada sakin gördüğü zamandan itibaren , katılan diğer cinslerden cemaatleri birer söyleyip , "Kamusül'âlâm , ı bu cihetce ikmal eylemeliyim. İberia-nın ilk sakinleri Celtiberien-lerdir, ki onlarla şu kavimler katışmışlardır : Fenikeliler , Yunanlılar , Kartacalılar , Romalılar, Barbarlardan Aben tâifesi, Almanyanın şimdiki Schwaben kıtasında oturmuş olan Cermenler , Vandallar Wisigoth-lar, Araplar; Şarlken-in İspanya tahtına çıkınca Yarım-Ada-ya üşüşürdüğü Almanları , alehusus Felemenkliler-i de ihmal nazarile görmeyelim : hele berikiler İspanya-ya bir muhacir akını hey'etinde gelmişlerdi. Menşelerini böylece karışık gördüğümüz ve "İspanyollar "Portekizliler , diyip geçivirdiğimiz halkın bir de bu günkü unsuru terhibini tahlil edelim de bakalım som gibi görünen unsurlar hey'eti hakikatta öylemidir ve bu tabir ona lâyıkmıdır , yoksa bu anasır kaynaşmamışlar mıdır ?

Evvelâ, İspanyollar ile Portekizler arasındagayet şiddetli bir münaferet mevcuttur. İspanyollar çok mağrur adamlardır; enkizisiyonlar, Araplara karşı baştan başa ahit ve insaniyet hilâfı hareketler, "Nâ mağlup donanma , (Invincibile Armada)-nın makhurane mağlubiyeti (1588), Cavite vak'ası (1908), ilh., bu gururu, değil kırmak, bir dereceye kadar olsun azaltmış bile değildir. İspanyollar bilhassa ecnebilere karşı milliyetleriyle mağrurdurlar . Fakat, bu milliyette camiiyet, vahdet hiç yoktur. Kastilyalılar, Endülüslüler, Katalonyalılar , Basklar, Arağonyalılar, Galiceliler (Gallegos) cismanî evsafca, alehusus fikirce, ahlâk ve âdatca birbirinden çok farklıdırlar . Bu zümrelerin her birinin lehcesi resmî ve edebî lisan ittihaz olunan Kastilya dilinden külliye farklıdır. İşte takriben 21 milyondan ibaret ve "İspanyol milliyeti , ile müftahir kavmi

terkip eden unsurlar böyle pek büyük bir ihtilâf ile muhtelifdir. — Portekizliler-e gelince, beş buçuk milyondan ibarettirler. Bu nüfus menşe itibariyle üç sınıfa münkasımdır: İberyahılar, Çelter (yahut Keltler: Celtes), Araplar. Bu kadar kişinin arasında bile, asırlarca müddet ufak bir memlekette oturdukları halde, kaynaşma vaki olmamıştır. Ahalisinin cinsiyetleri itibariyle Minho-nun manzarası Çelt dir; Algrave vilâyetinde halâ Arap hükûmetinin derin izleri bakıdır, o kadar ki bu vilâyetin adı bile araptır: Elgarp “El-Garb,” den galattır.

Gelelim “nation,” lâfzının lisanımızdaki mukabiline, fransızcadan hukukî eserler tercüme edenlerden, bilmiyorum kimdir? bunu “millet,” tabiriyle dilimize nakletmiş ve bunun böylece takarrür edip kalmasına sebep olmuş olan zat fahiş bir hata irtikâp eylemiştir; çünkü, “nation,” nun dilimizde asıl mukabili “ümme,” dir, “ana,” manasındaki “üm,” lûgatinden müştak olan “ümme,” medlûlünde veladetçe müsterek alâka olduğu gibi, *lisanları bir* adamların teşkil ettikleri cemmate de bu tabir itlak olunur. Binaenaleyh, meselâ “Türk ümmeti,” “İslam milleti,” diyebilirdik.

(5) Benî İsrail hâkimlerinden Yeftah-ın zamanında, kaçma halinde bulunan Efrayimîler-i teşhis ve tem'yiz için Cel'adiler bu kelimeyi şiar makamında kullanmışlar, bunu onlara telaffuz ettirmişlerdi, zira (Arap elifbesinin 4 üncü harfi gibi telaffuz olunan) “se,” yi Efrayimîler doğru telâffuz edemez, bunu “t,” gibi söylerlerdi. “Yeftah cümle Cel'adiler-i cemedip Efrayim ile muharebe eyledi ve Cel'adiler Efrayimî vurdular, zira: Siz, ey Cel'adiler! Efrayim-in arasında ve Meşa nın arasında Efrayim firarilerisiniz, demişlerdi; ve Cel'adiler Efrayimin önünce Erdenin geçitlerini zaptettiler ve Efrayim firarileri, geçeyim, dediğinde Cel'diler ona; Efrayimî misin? derlerdi, o: „ “değilim,” dediği halde ona: “Öyle ise,” *Şebules* “de,” derlerdi; o ise doğru telâffuza muktedir olmadığından “*Şebulet*,” demesi üzerine, onu tutup Erden-in geçitlerinde katlederlerdi..... — (Kitâbı mukaddes, Ahdi Atik, Hâkimler, 12 nci bap, 4-6.)—Bu gün bu kelime “parola,” “şiar,” makamında kullanılmaktadır.—Mütercim.

(6) Eserin muharriri burada “consciement,” ve “subconsciement,” tabirlerinin karışıklarını kullanmıştır. “Subconscience,” zaif, müphem bir şuur, demektir; bazı lûgat erbabı bunu “nim şuur,” tabiriyle tercüme etmişlerdir. Böyle olunca, ve bu iki tabir yan yana getirilip kullanılınca “conscience,”-ı vasfetmek lâzım geldi; o sebeple öteki tabire “tam,” sıfatını ilhak ettim, berikini de, o sıfatla mütenazır olmak üzere

"nâkıs,, vasfiyle tavsif ettim. Vakıa "nim,, , "nâtemam,, manasında da müstameldir; fakat bu mana onun asıl manası değildir; o, evvel emirde bir şeyin iki bölükde birini, yarısını ifade eder; onun bu manasında sara-hat, muayyeniyet vardır. "Subconscience,, -a—arzettiğim tarifine göre,— "nâkıs,, sıfatı daha lâyük görünüyor. — G. L. Fonsegrive-in "Eléments de Philosophie,, -sini "İlmünnefs,, unvanı altında lisamıza nakletmiş olan Müderris Ahmet Naim beyfendi "subconscient,, -ı—"phénomène subconscient,, tabirinde "şeeni mâ tahteşşuur,, lâfızlarıyla tercüme etmiştir. Ben bu tercümenin sıhhatı kâbilesine kail değilim. Zannım doğru olmasa bile, müşarûn'ileyhin kullandığı bu tabirde külfeti ifâde vardır. Bence "nakıs şuur,, hatta, muteber Fransız lûğatlerinin tarif-lerindeki "demi-conscience,, -ı- aynen tercüme edip, "nim-şuur,, demek evlâdır. — A.-R.

(7) "Oliğokrasi,, kelimesi "oliğarhia,, lâfzının müradifidir. Fakat kullanılmaz olmuştur. Müellifin bu iki tabirden beriki metrûk tabiri ihtiyar etmesi, zahir hale göre, aşağılarda kullandığı "monokrasi,, tabiriyle onu mütenasip bulmasıdır. "Monokrasi,, lâfzı Fransızcada yoktur; Fransızlar bu makamda "monarchie,, lûğatini kullanırlar. Bu tabir İngilizcede vardır; İngilizler Yunancaya "monos,, ve "kratos,, lâfızlarını alıp birleştirip "monocracy,, tabirini lûgatnamelerine koymuşlardır. Bununla beraber, onun müradifi olan "monarchy,, yi tercihan istimal ederler. — A.-R.

(8) Müellif burada "Prens,, kelimesini tâlî ve hasrî manasında de-ğil, belki aslî ve şâmil olan manasında kullanıyor; yani, bir memleke-tin devleti riyasetinde "prens,, unvanile bulunan bir hükümdarı değil, belki, unvanı her ne olursa olsun, bir saltanat makamında bulunanla-rı kastediyor. — "Patriarche,, lâfzına gelince, bunu da lâhik manası olan "patrik,, medlûlünü kâsd ile kullanmıyor, belki eski nebilerden İbrahim, İshak ve Yakup ile bunun on iki oğulları, ki Benî İsrail es-batının baş dedeleridir, onları murad ediyor; zira, malûm olduğu üz-re, bunlar kavimlerinde hem nübüvvet, hem de hükümet icra etmişler-dir. Bu hükümet "Baba velâyeti,, nden neş'et etmiş olduğu cihetle, işbu velâyet sahiplerine "patriarh,, ve onların icra ettikleri velâyet veya hükûmete "patriarhi,, denilmiştir. — Tabirin iştikakca tahlili şu vecih üzredir: Yunanca "pater,, peder, baba; "arhein,, emretmek, ema-ret, hükümet icra eylemek. Bazı Fransız lûğatlerine göre, bu kelime-nin iki cüz'ünden birincisi kezâlik Yunanca "patria,, dan — doğrudan doğruya—müştak imiş. İngiliz lûğat âlimleri bunu kabul etmiyorlar. Esa-sen "patria,, -da soy, nesil, âile manaları vardır ve gerek "pater,, gerek

“patria,, “pater,, - den müştakdır. Bu kelime evvelâ aynen Lâtinceye, sonra “Vater,, suretinde Almancaya, “father,, hey’etinde İngilizceye, “père,, şeklinde Fransızcaya, ilh., geçmiştir. — A. - R.

(9) Muhtelif esalet unvanları kuru birer unvan değildi. Kral bir zâte bir esalet payesi tevcih eder, o paye ve ona delâlet eden unvan evlâda müntakıl olurdu. Bir de “ikinci esalet mertebesi,, (noblesse de second degré) vardı; bu paye mevrus olmazdı : Müellifin ifade ettiği noblesse sınıfı bir budur; bir de zamanımızda hükümdarlar tarafından ictimâî, ilmî, ilh., pek yüksek mevkilere varmış olup da hükümdardan esalet payesi ve unvanı alanlardır. Bu yolda payeleri, unvanları papalık makamında tevcih ediyor. İngiltere-de mevcut siyasi bir an’ane iktizası olarak, vükelâdan her hangi bir zâtın Avam veya Lordlar kamaraları-ndan birine resmen girme ve orada söz söyleme hakkına sahip olabilmekliği o meclise mensup olmasına mütevakıftır. Meselâ sırf “Avam,, dan terkip edilmiş bir hey’eti vükelâ azası Lordlar meclisine dühul ve onda kelam hakkını haiz değildir. Amele fırkası reisi Mr. Mc. Donald ilk kabinesini, ayandan kimseyi ona almaksızın, daha doğrusu alamaksızın, teşkil edince, nazırlar hey’etin Lordlar kamarası ile münasebatını temin edebilmek üzere, kabine azasından üçüne esalet payesi ve unvanı tevcih ettirmeğe mecbur olmuştu. Diğer taraftan liberal fırkasının bir hizbine riyaset eden maruf Lloyd George Kralın kendisine vermek istediği esalet payesini kabul etmedi : Lloyd George hakikî bir demağog, muvaffakiyeti avamferibane sözlerde ve işlerde arar bir adamdır. — A.-R.

(10) “Burokrasi,, : Hükümet idaresinde kalem reis ve zabitlerinin sui istimal yolunda nüfuzları.— Mütercim .

(11) Bu tabiri “idéal,, karşılığı olmak üzere kullanıyorum. Idéal, haddi zâtinde, *tasavvurî* demektir, idéalizm *tasavvurîye* mezhebi demek olduğu gibi; fakat, “idéal,, mukabilinde tasavvurî lûgati şayi olmadığından, onu kullanmak istemedim; manasız, hele burada büsbütün manasız, olan “mefkûre,, yi kullanmaklığı hiç istemedim . — A. - R.

(12) “Processus,, biri biri ardından ve derece derece seyr ve mesiet halinde bulunan şüun silsilesidir, ki teşkil ettikleri küllün cüz’ülerinden her biri müstakillen nazarı mütalaaaya alınabilir. Mütercim .

(13) Aristokratların ve mürtecilerin tenkitleri.— Mütercim.

(14) Demokratların tenkitleri.— Mütercim.

(15) Malûm olduğu üzre, tâtinçe “senior,” (daha yaşlı) lâfzından alınmış olan “seigneur” kurunu mütevassıtanın sonlarında kurulup 11inci, 12 nci ve 13 üncü asırlarda inbisatının kemâl mertebesini bulmuş olan derebeyliği (féodalité) nehcinde arazi sahiplerine verilen unvandı. Müellif “arazi sahipleri olan senyörler,” tabirini kullanarak, eski arazi sahipleri ile “feodalite,” devrindeki arazi sahiplerini mukayese mevkiine getirmek istemiştir. Evvel emirde burada kullandığım “arazi sahipleri,” tabirini izah etmeliyim; yoksa bu tabir nâkıs ve hatta yanlış görünür. Müellif mevzubahs olan “senyör,” lerin vasfında alel’ade arazi değil, “arazi memleket,” manasına gelen bir kelime kullanmıştır, ve bunda isabet etmiştir. Zira bu yoldaki arazi sahipleri malikânelerinde *hakimiyet* dahi icra eder, onda filen hâkim (souverain) ismen metbu (suzera- in) dur; o arazide işleyenler, oturanlar onun emir ve nehyine münkad “tâbiler,” (vassaux) dir. İngilterede “senyörler” e “Lord,” derlerdi. Büyük Britanya-da, betahsis İskoçy-da ve İrlandanın şimal parçasını teşkil eden Ülsterde el’an kurunu vusta derebeylerine benzer büyük arazi sahipleri Lord-lar vardır. Lord-luk bir nevi payei *mücerret* suretinde verilir olmuştur: şimdi dârf dünyada bir karış toprağa sahip olmayan Lord-lar vardır. Bununla beraber, her hangi bir zâte lordluk payesi ve unvanı tevcih edilecek oldukta, bu unvanın bir mahalle, bir mülke nisbeti mutaddır: Bu unvana nâil olan zât “mensubun ileyh,” i bir vechi alâka bularak intihap eder; meselâ Herbert Kitchner, ki umumî muharebe esnasında Şimal denizi ve bahri müncemidi Şimâli tarikiyle Rusya-ya giderken, içinde bulunduğu gemiyi bir Alman tahtelbahiri torpillemesile boğulmuştur, süvari binbaşısı iken Mısır ordusuna girmişti. Onun tensiki- le iştiğal etti; Toski muharebesiude bulunup, “paşa,” sonra İngiliz-Mısır ordusunda “serdar,” oldu. Ümmüderman-da mehdilik davası ile ortaya çıkıp, başına topladığı “derviş,” lerle İngilizlere cihat ilân etmiş olan Mehemedül Ahmed-in şehadetile biten muharebe neticesinde “Derviş- ler,” in nüfuzlarını kâmilen kırdı ve Faşoda-ya kadar gidip, Mısır Suda- nını tevsî etti; bu hizmetine mükâfaten kendisine âyan azalığı tevcih olundu, ve, böyle olunca, alel’usul, “Lord,” unvanını da aldı. Kitchner bu unvanı “Dervişler,” - in “Ümmüderman,” - da temerküzle- rinden evvel hükûmetlerine makar ittihaz etmiş oldukları Hartum şehrini harpte harabeye çevirmiş olmak alâkasile, “Lord of Khartum” unvanını ihtiyar etti. — Sözü kurun vusta senyör- lerine döndürelim. “Feodalite,” usûlünde, nazariyatca, yer yüzündd ne kadar kral varsa, İmparatorluk taraftarlarına göre, imparatorun “tâbiler,” i, va- sal- leri, olup, imparator ise Allahın “tâbii,” idi; Kilise erkânına göre krallar Papa-nın “tâbiler,” i idiler. Krallar ziametlerini, imparatora sa-

dakat, harpte ve sair hallerde muavenet, verilen arazide işleri idare ederken adalete riyaset şartlarıyla imparatorlardan aldılar. Krallar da arazilerini, aynı şartlarla, başkalarına, berikiler de topraklarını sair kimselere verdiler; arazi memleket böylece sonu gelmez inkısama uğradı ve bir "suzerain"ler ile "Vassal"ler silsilesi meydana geldi. Bu arazi içinde büyük bir memleket denecek kadar geniş olanları bulunduğu gibi, tarla denilecek kadar küçükleri de vardı. Arazi ferahında fariğ mefrugunlehe yalnız araziyi vermezdi; dediğim gibi, o arazide işleyenlere ve oturanlara emir ve hükmetmek, onlara kanun yapmak, onların davalarına bakmak hakkı da mülkiyet hakkı ile birlikte verilirdi. — Müellifin söylediği arazi sahipleri bunlardır. — A.-R.

(16) Filhakika, milattan evvel 621 senesine kadar Atina-da yazılı kanun yoktu. Halk haris, gözleri doymaz, cefacı bir asilzadeler hey'etinin idareşi altında ezilmekte idi. Bunlar efsanevi kahramanlar devrinin teamülî hukuku namına gûya adalet icra ve ihkaki hak ederler, bu hukukun kaidelerini kendi menfaatlerinin icabatına göre çevirip tefsir ve tatbik eylerlerdi. Keyfi idare bir dereceyi bulduki halk buna tahammül edemez olup, ayaklandı. Zadeğân bir taraftan halkı yatıştırmak, bir taraftan da—ellerinde tuttukları—devleti fevdadan ve, binnetice, yıkılmaktan korumak üzere, bir nevi devlet şûrası olan, reisler (Arhont) meclisi " azasından Drakon ismineki zâti kanunnameler tertip ve neşrine memur ettiler.

Drakon—un yazdığı kanunlar, hükümlerinin şiddetile marufdur, o derece ki meseli sair hükümüne geçmiştir. Bunlarca en ufak bir suç bile idam cezasını mucipti. Bu fevkal'ade şiddet muahhar zamanlarda yetişen Atina hatiplerinden birine şu sözü söyletmiştir: "Drakon kanunları mürekkeple değil, kanla yazılmıştır. Halbuki, — bu cihet şayanı dikkattir, — Drakon, müellifin dediği veçhile, örfleri ve âdetleri aynen tesbit, takrir ve taknin etmemiş, belki bunların ahkâmını bir dereceye kadar tahfif bile etmiştir: Bu ahkâmın şiddetinin derecesini artık tasavvur buyurunuz... — A.-R.

(17) Halk, amme. — Mütercim.

(18) Azlar—havas—hükümeti. — Mütercim.

(19) 7 numaralı nota bakılması. — Mütercim.

(20) Papaslar ve kişizadeler sınıflarının gayri sınıf mensupları. — Mütercim.

(21) 7 numaralı haşiyeye bakılması. — Mütercim.

(22) "Efendi," lâfzı burada "sahip," "mâlik," "mevlâ," ilh., manasını müfittir. —Mütercim.

(23) "demokrasi,-nin ismi mensubu. —Mütercim.

(24) Bulaşık hastalıklarda sirayet vasıtası olan madde-i asliye. —Mütercim.

(25) Bir bakteriyolojya vasatı, veya muhiti, teşkil etmek, mikrop yetiştirmek üzere sığır veya piliç etile hazırlanan mayı. —Mütercim.

(26) Yunan dilinde "a" selp edatıdır; "kratos," "sulta: emir, icbar hakkı" demektir. Fakat burada bu tabirden *hükûmetsizlik* manası çıkarmamalıdır. Müellif icad ettiği bu tabirle hükûmetinin idaresi sınıf tehakkümünden azâde bir devleti kastediyor, nitekim, aşağılarda bunu izah etmektedir. A.-R.

(27) Eflâtûn bu eserinde "politik,"—i ilim adamı sıfatında tasvir eder: "politik," insanların ("boynuzsuz ve tüysüz iki başaklılar,")ın idare-i hükûmetleri ilmüne sahiptir. Bu ilme sahip olan "politik" mücerret bu sahiblik hasebile hakikî "saltanat,-a da sahiptir". "Politik,-in vazifesi "itina etmek," dir, ama cebir tarikiyle değil; Onu sultanı serbestce kabul edilmiş bulunmak ve ilme müstenit olmak lâzımdır. —Mütercim.

(27.1) Thomas Morus-ün 1518-de yazdığı siyasî ve ictimai roman.

Th. M. bu eserinde meçhul bir ada tahayyül edip, onda hey'eti ictimaiyenin teşkilâtı hayâliyesini yapar. Müellif "Dârü hulyâ," sinin birinci kısmında, o zamanki İngiltere ile sair Avrupa devletlerinin hallerini pek karanlık bir surette gösterdikten sonra, hükûmdarların istibdatları, saray adamlarının kölevari meslekleri, memuriyetlerin rüşvetle verilir olmağı, fütuhât merakı, asilzadelerin ve keşişlerin sefahteri ve adaletsizlikleri aleyhine yürür. Bütün bu fenalıkların menbaini mülkûn şahsi olmaklığında bulur. İkinci kısımda, tasavvur ettiği islâhatı ikani surette beyan etmeğe bedel, tatbik olunmuş bulunuyor gibi anlatır. Tasavvur ettiği devlet sosyalit ve demokrat bir devlettir. —Mütercim.

(28) 1694 - 1774. —Mütercim.

(29) Bu Alman muharriri 1729-da doğmuş, 1781-de ölmüştür. —Mütercim.

(30) "*Industrialisme*," : sanayii insan ve siyasi cemiyetler için baş-
lica gaye sayan icimai meslek. — Mütercim,

(31) 1568 - 1630. — Mütercim.

(32) Korsika-da, bir tecavüz veya katilden ileri gelme husumet
halı,ki tecavüz gören veya katlolunan şahsın ailesinde miras gibi kalır.
"Vendetta," Arnavutlar ın kan davalalarına benzer. — A. - R.

(33)Lynch kanunu 17 nci asırdan beri Amerika Müttahidesi memle-
ketlerinde cari olan bir muhtasar muhakeme usulüdür, ki bir mücrimin
halk tarafından tutulup, tutulduğu yerde hemen muhakeme ve hakkında
verilen hükmün icra olunmasından ibarettir.

Amerika-da müstemlekelerin iptidai teşkilllerinde, müstamirler
arasında bir çok serseri ve şerir bulunduğuna ve pek geniş olan mem-
lekette kuvvet sui istimallerini ve cürümleri tenkile adi muhakeme usulü
ile muvaffakiyet husule gelmediğine binaen, her tarafda teyakkuz ko-
miteleri teşkil olunmuş ve bunlar cürmü meşhud halinde tutulan müc-
rimleri derhal kurşuna dizer olmuşlardı. Bu muhtasar icrayı hüküm
muameleleri de sui istimallere yol açtığı ve memleketin ahvali değişip,
muhakeme, hüküm ve icra usulü adıye ile kabil olduğu halde, bu âde-
tin büsbütün önüne geçilememiştir. El'an, bilhassa zencilerin, hatta kü-
kûmet eline geçmiş, hapishaneye konulmuş buldukları halde bile,
halk tarafından cebren ahiz ve idam edilmeleri vakidir ve bu idam çok
defa ancak vahşilere yakışır suveri feciada vukua gelmektedir.

Lynch (Linç) adının menşei hakkında muhtelif rivayetler vardır.
Bazıları Lynchin bu usulü icad eden bir hâkim olduğunu iddia ediyor-
lar: müellif bu iddiada bulunanların sözlerini tasdik etmiş görünüyor;
bazıları da Lynch-in "Virginia,-da ismine muzaf şehri (Lynchburg)
tesis eden adam olduğunu söylüyorlar. Bu iki rivatetten başkaları da
vardır. — Mütercim.

(34) Eski Holstein-de bir nevi cümhuriyet dir, ki haydudlariyle kor-
kulu idi. — Mütercim.

(35) "*Mercantilismus*," adı surette yapılan ticaret değildir; her şeyi
ticârete, alışverişe çevirme suretiyle, dar fikirle, her ne yolda olursa
olsun, kâr hırsıyla, icra edilir ticarëttir. Vakıa, yeni lügâtlardan olan
bu kelime *mutlak surette ticâret* manasında da kullanılmaz değildir,
ama müellifin burada kastedtiği mânâ beriki değil, ötekidir.—Mütercim.

(36) Bilhassa büyük çiftliklerde kullanılır işçiler, ki hizmetine alın-

dıkları çiftlik sahibinin—bu istihdam başlar başlamaz,—şalışan ve mâlen, memlûkleri olurlar, topraklarında çalışdıkları malikâne başkasına, intikal yollarından biriyle geçince, onlar da, çiftliğin demir baş esyası gibi, yeni “sahib,-in tasarrufu altına geçerlerdi. — Mütercim.

(37) Meşhur Alman sosyalisti Karl Marx, ki “Beynelmilel Amele Birliği,” (Enternasyonal)-in müessisidir. (1818-1883.)—Mütercim.

(38) Fransa kralı 16 nci Louis-nin vükelâsından Quesnay (1694-1774)-nin açdığı “fiziyokrasi,” tarikati iktisadiyesi, ki sâlikleri toprağa servetin yegâne menbaı nazariyle bakarlar, ona sâlikdi. “*Servetin keyfiyeti husulü ve sureti tevzii hakkında tefekkürat,*” (“Réflexions sur la formation et la distribution des richesses,”) namındaki eseri, iktisat ilminin müessisi âd olunan İskoçyalı Adam Smith (1723-1790)-in “*Wealth of Nations,*” (“Servet-i-milel,”) ismindeki eserinin intişarına müsadif tarihten dokuz yıl evvel yazmış bulunması (1766) nazarı dikkate lâyıktır.—Müellif beyan ettiği“mütearife,“yi ilk evvel ortaya koma şerefini Turgot-ya nisbet etmeklikde yanılmıyor: bu şeref hakikaten Turgot-ya aittir. Turgot 1621 de doğmuş, 1781 de ölmüştür.—Mütercim.

(39) Müellifin *Die soziale Frage und der sozjalismus* unvanlı eserine bakılması.

(40) “Latifundia,” araziden ibaret büyük emlâktir. - Romalılar milletten üç asır evvelden itibaren İtalya-da, alelhusus Laçyom kıtasında umumiyet itibariyle Patriciyalar (havas) - dan bir miktar ailenin ya arazii ammeden gasb tarikiyle veya borçlu küçük ve orta halli emlâk sahiplerinin ellerinden çıkarıp alma suretiyle teşkil ettikleri gayet büyük malikânelere “latifundia,” derlerdi.—Mütercim.

(41) Roma cenerallerinden: konsül ve avam fırkasının reisi. — Mütercim .

(42) Havas fırkasının reisi olup, konsüllüğünü diktatörlüğe çevirmiş ve evvela Romaya , sonra bütün İtalyaya zalimane mütehakkim olmuştur. — Mütercim.

(43) Yunan lisanında “a,” selb edatıdır; “kratos,,” “sulta,,” demektir. Fakat burada “fıkdamı sulta,,” anarşizm-in kasedettiği yolda hükümet-sizlik değildir; müellif icad ettiği bu tabir ile idaresi sınıf tehakkümünden azâde bir devlet kased ediyor . Nitekim müellif sözünün aşağı taraflarında bunu izah ediyor.—Mütercim.

(44) Federasyon : Müteaddit devletin bir *hey'eti ittihadiye* teşkil etmeleri hali: İsviçre-de, Almanya-da, şimalî Amerika-da, ilh. , olduğu gibi. — Mütercim.

(45) Matlub, yani alacak, karşılığı olan "zimmet".—Mütercim.

(46) 14 ncü Louis . — Mütercim .

(47) Müellifin burada kullandığı tabir "irtikâp", "irtişa", manalarında da çok kullanılır bir tabirdir .—Mütercim.

(48) *Camorra*, vaktiyle Napoli krallığı dahilinde teşkil kılınmış bir şerirler cemiyetinin adıdır. Azası kararları gizli tutacaklarına dair yemin etmek itibariyle gizli bir cemiyetti, ama icraatı hemen daima ale-nî olurdu. Tehdit ve korkutma tarikiyle para koparırdı. Hele Burbonların krallıkları zamanında öyle bir dehşet salmıştı ki bu para toplama vergi tahsil etmeğe benzer olmuştu . — Siyâsî noktâi nazardan meslekleri hükümeti zayıf halinde tutmaktı, çünkü tek menfaatleri bunda idi. Bu cemiyetin hâlâ bazı bakayası olduğu rivayet ediliyor . — Mütercim .

(49) *Maffia*, çok zamandan beri Sicilya-da mevcut ve İtalya'nın hemen hemen her tarafında münteşir bir cemiyetin adıdır. Napoli-de müesses Camorra (48 numaralı nota müraceat) nükiler gibi, Maffia azasının da başlıca hareketleri zenginleri, alef'ekser polisin ve sair memurların iştirakleriyle, kaçırıp, fidye makamında para koparmaktır .— Mütercim .

(50) "*Mammon*", eski Suriye kavimlerinin zenginlik ilâhıdır . İncil (Metâ) Mammon-u iblis sıfatiyle zikreder . Bu kelimededen çıkarılıp konulan "mammonisme", "paraya tapma", demektir .— Mütercim.

(51) "Canlız mahlûkat", . — Mütercim .

(52) Kunturatla tutulup ecnebi memleketlere götürülen , Hintli veya Çinli işçi . — Mütercim .

(53) Beni Israil adetince temamiyle yakılan kurban . — Mütercim .

(54) Müellifin burada kullandığı tabir "irtikâp", "irtişa", manalarında da çok kullanılır bir tabirdir .—Mütercim.

(55) Meşru sülâle mebdaini, tahta irs tarikiyle geçme hakkını müdafaa edenlerin meslekleri . — Mütercim .

(56) Mallup, yani alacak, karşılığı olan "*zimmət*,"—Mütercim.

(57) Kant-ın bir emir ve hususiyle akıl tarafından kendi kendine verilen şekilde tasavvur ettiği cümle . — Mütercim .

(58) *Über-mensch* (surhomme) Nietzsche , kendi fikrinde , cemiyeti beşeriye içinde kuvvei hayatiye ve fikriye ve iadiyesile hemeinsine pek faik olarak yetişmeleri lâzım gelen bir sınıf adamlara bu namı vermiştir . *Über-mensch*-ın harfiyen manası "fevkalbeşer adam," dır.—Mütercim .